

BOGZA, F. /408.

BIBLIOTECA FACULTĂȚII
de
Limba și literatura română

Cota I 1478

Scad. Inventar 32/1952

}

/

I 1478

TALA de PIATRA

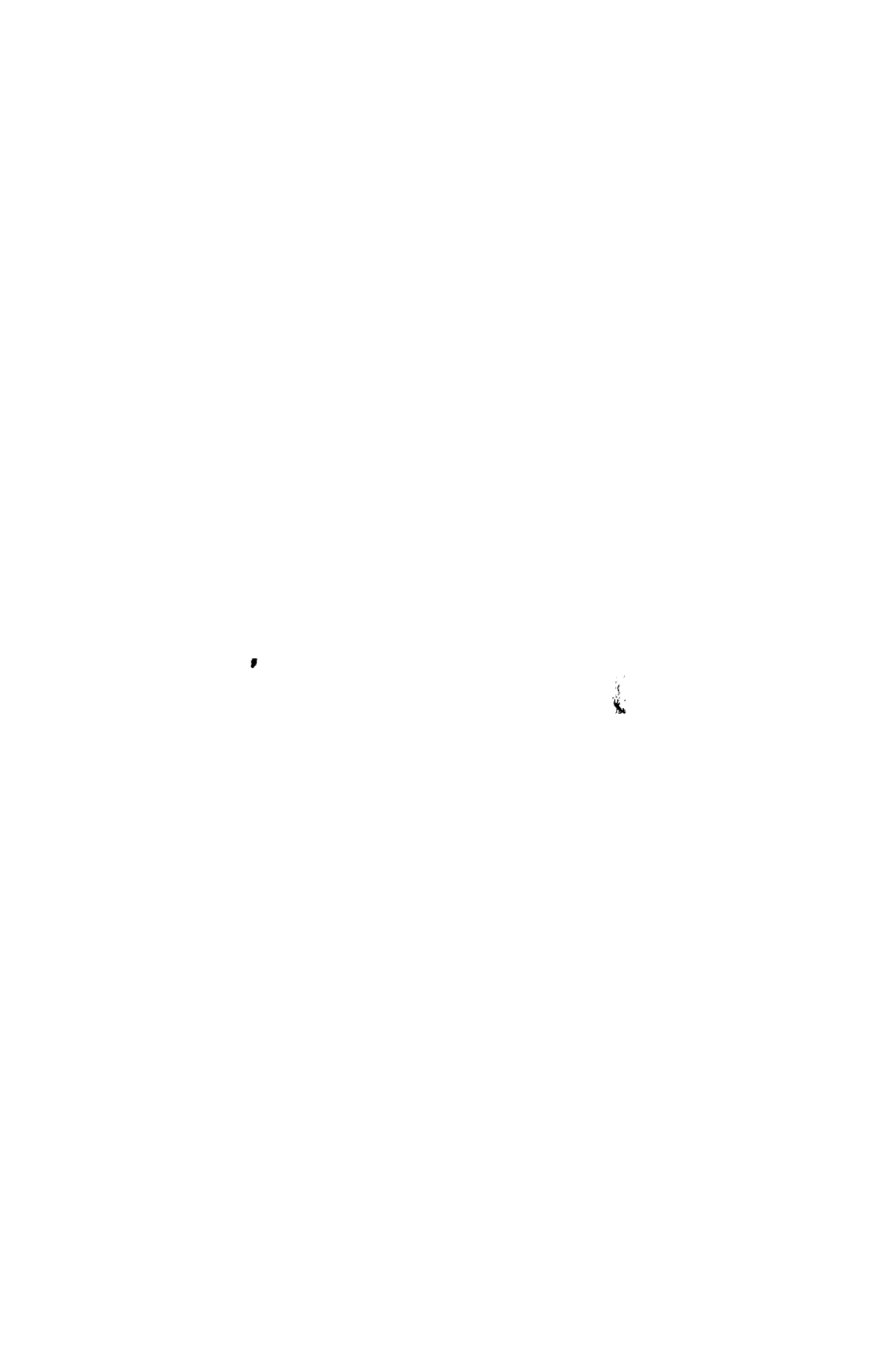

.324/952

GEO BOGZA

ȚARA DE PIATRĂ

EDITURA DE STAT
PENTRU LITERATURA ȘI ARTA

DESPRE CE ESTE vorba

Paginile care urmează au fost scrise și au apărut prima oară în 1935. Ele cuprind o imagine a vieții pe care o duceau în acea vreme locuitorii Munților Apuseni în locuri care văzuseră pâlپând pe culmi flăcările marii răscoale condusă de Horia. În țara lor vestită, în mijlocul unei naturi aspre, Moții duceau o existență din care nu lipseau nici bolile, nici mizeria, nici exploatarea.

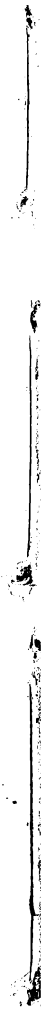
Astăzi, în drumul pe care poporul nostru îl străbate spre o nouă orânduire, aceste pagini vor putea fi citite ca un document al trecutului și ca un îndemn la luptă pentru lichidarea oricăreia urme de exploatare.

G. B.

ȚARA MOȘILOR
ȚARA DE PIATRĂ

1978

I
URMAȘII LUI HORIA

De felul cum s'au așezat Moții în Munții Apuseni, deveniți legendara lor țară, cei ce o cercetează pot avea o imagine dură și de o arhaică frumusețe, dacă în măruntaiele acestor munți vor pătrunde câteva sute de metri, până la straturile prețioase de aur.

Două lucruri sunt prețioase în Munții Apuseni și le-au făcut faima: oamenii și aurul. Sunt în țara noastră munți mai înalți și de o frumusețe grandioasă, dar le lipsesc pe dinăuntru filioanele de aur, iar pe dinafară așezările permanente de oameni, sub toate consecințele stâncii și ale anotimpurilor vrășmașe. Numai în Munții Apuseni oamenii sunt legați pe viață și pe moarte de stânca nefertilă; sate crescute pe suprafața aridă a unui granit căptușit cu aur.

Aur și oameni. Aceste două prezențe au făcut ca niște munți mai mici, mai puțin prăpăstioși, să întrecă în glorie și în deslănțuiri de evenimente toate celelalte masive din lanțul impresionant al Carpaților.

Și dacă vrem să vedem cum s'au așezat oamenii în acești munți arizi, când de jur-împrejur erau numai câmpii fertile, să pătrundem înăuntru, în măruntaiele lor.

În minele de aur se află imaginea dură de care a fost vorba. Între roci masive, strâns încleștate una de alta, fâșii abia perceptibile de

aur te fac să citești ca în palmă destinul clocolit al oamenilor.

A fost mai întâi, în ceea ce privește aurul, un cataclism geologic.

În interiorul acestor munți vulcanici se vede, ca într'o vitrină, cum s'au așezat unul peste altul straturile de lavă fierbinte, incandescentă. Galerii de sute de metri secționează profilul încruntat al muntelui și ochiul omului sosit de afară poate surprinde, la lumina felinarelor cu carbid, cele mai vechi secrete ale pământului. Felii groase de stâncă se îmbucă una cu alta, merg în tovărășie o sută de metri, pe urmă se desfac, o alta intervine triumfiulară și, fâșia subțire, abia perceptibilă, care le despărțea, se bifurcă: o parte pornește la stânga, cealaltă în jos spre inima pământului.

Fâșia subțire dintre cele două stânci care se suprapun, este filonul de aur. După cum el merge la stânga sau la dreapta, coboară sau urcă, oamenii au săpat galeriile, urmărindu-l centimetru cu centimetru. După cum locul dintre stânci a fost mai larg sau mai îngust, el se îngroașă sau se subție, se scurge în alte câteva crăpături și apoi iar se adună la un loc. În masa de piatră a muntelui, filoanele de aur se răspândesc ca sistemul nervos al unui corp omenesc; fire și firioare se întretaie, se adună și se imprăștie apoi în toate părțile, până foarte departe, drepte, răsucite, tremurătoare, zeci de mii de firioare, o adevărată puzderie. În acest labirint haotic și chinuit, oamenii urmăresc filoanele de aur centimetru cu centimetru, spărgându-le cu dinamită.

La început au fost numai straturi de stânci, unul peste altul, cum s'au suprapus în urma

marilor evenimente geologice. Printre ele, pe un horn larg, a început apoi să curgă lava fierbinte, clocotitoare, a erupției și a cataclismului. Între atâtea materii scuipate cu îndârjire afară, cu voie sau fără voie, urca și aurul, lichefiat și zăpăcit, târit în această incandescentă deslăuțire.

În minele adânci ale Munților Apuseni, se vede perfect tot ce s'a petrecut atunci. Aurul lichid și fierbinte s'a strecurat printre stânci mai suplu decât o șopârlă, s'a scurs, a umplut toate găurile, cele mai fine crăpături.

Pe unele stânci se vede, parcă ar fi stropit cu bidineaua. Firișoare subțiri, ca nisipul. Ele au ajuns acolo, tot strecurându-se prin pori, prin canale cât firul de ață. Inchipuiți-vă aurul în panică, surprins de cataclism, topit, sosind speriat și găfâind, căutând să se strecoare la adăpost între crăpăturile strâmte ale stâncilor. Aici a rămas apoi, pentru totdeauna. Și la lumina felinarelor cu carbid, la sute de metri în interiorul muntelui, degetul poate urmări pe stâncă drumul lui de necrezut, așa cum a avut loc atunci, sub presiunea teribilei erupții, a marelui eveniment geologic.

Degetul îl poate urmări pe stâncă. Iar drumul acesta, neregulat, hărțuit, urmat în panică, e valabil nu numai pentru aurul de dinăuntru, ci și pentru oameni, pentru așezările lor din afară.

Între oameni și aur, un paralelism elocvent, în felul cum au mers, în cauzele care le-au pricinuit drumul: presat, încheștat, printre stâncile aspre ale munților; sub lumina soarelui pentru oameni, la întuneric, în măruntaiele muntelui, pentru aur.

Țara Moșilor se află în inima Munților Apuseni, nu prea înalți, dar acoperind o bună parte din întinderea Ardealului. Pentru a ajunge aici, dela nord, dela răsărit sau din orice altă parte a punctelor cardinale, trebuie să mergi câte o sută de kilometri printr'un defileu îngust de munți stâncoși. O sută de kilometri de drum în interiorul unor munți, nu pentru a-i traversa, ci pentru a ajunge abia în inima lor. Vă puteți da seama ce înseamnă aceasta...

Așa se face că oamenii care trăiau aici, cu toate că luptau numai cu furci și topoare împotriva unor armate organizate, n'au putut fi învinși niciodată de aceste armate, și pentru răpunerea lor a trebuit să se recurgă la viclenie și trădare.

Așezarea oamenilor în Munții Apuseni n'a fost de bună voie, ea ține de cataclism, a avut loc în panică, sub presiunea unor evenimente deslănțuite cu o putere care trebuia să sdruncine din temelii și să nărue suporturile lumii de până atunci.

În măruntaiele munților, la izbucnirea erupției vulcanice, aurul a năvălit în toate crăpăturile stâncilor, s'a strecurat, a umplut cele mai mici și mai întortochiate goluri. Afară, pe deasupra creștelor aspre, din stâncă în stâncă, din văgăună în văgăună, tot mai adânc, tot mai în inima de piatră a munților, au început să se scurgă oameni; când dincolo, departe, în câmpiile fertile, au început stăpânirile care le răpeau libertatea. Un cataclism nu mai puțin intens, nu mai puțin dramatic decât celălalt cataclism, al fierbintei și cotropitoare erupții vulcanice

Se vede înăuntrul minelor cum aurul n'a lăsat liberă crăpătura în care ar fi putut să se ascundă. Se vede afară, între crestele munților, cum oamenii la rândul lor au folosit, pentru a se adăposti, cele mai strâmte și incurcate văi, cele mai neașteptate văgăuni. După cum s'au furișat ei cât mai adânc, cât mai între stânci, se poate bănui ce mare era pârjolul care îi împingea din urmă. Se poate imagina cum au năvălit cu toții, masă compactă de oameni, lichefiată de spaimă, cum, întocmai ca aurul, s'au scurs printre crăpăturile stâncilor, s'au adunat câte doi, trei într'un gol mai mare și au rămas acolo, nemișcați, lipiți de stâncă, veacuri întregi.

Iar pentru tot ce a fost mai pe urmă, în veacurile care au urmat, paralelismul dintre oameni și aur devine mai valabil, mai acut. În ceea ce privește exploatarea, urmărirea până în pânzele albe. Și a aurului. Și a oamenilor.

Tot din interiorul minelor adânci, putem să ridicăm o imagine revelatoare pentru felul cum au trăit oamenii, sute de ani, după ce, înafara munților, noua orânduire și-a început domnia. Pentru a ne da seama cum a procedat nobilimea feudală față de oamenii retrași între stâncile Munților Apuseni, să coborâm din nou în minele adânci de aur. Aur și oameni. Acestor două filoane li s'a luat urma și au fost vâdate, au fost stoarse de tot ceea ce au putut să dea, prin cele mai teribile procedee.

Încă de pe vremea Romanilor era folosită metoda focului. Cantități enorme de lemn erau coborite în crăpăturile munților — acolo unde se găsea aur — și un foc uriaș ținea câteva zile, până ce stâncă devenea incandescentă. Atunci aruncau asupra ei mari cantități de apă,

Piatra plesnea, se scorojea, și dintre fărămiturile ei se alegeau bucățile prețioase de aur.

Cu mult înainte de Avram Iancu și de Horia, istoria Ardealului a cunoscut răscoala lui Doja Gheorghe. În armata lui, țărani români și țărani unguri au luptat cît la cît împotriva nobilimii maghiare. Dar Doja Gheorghe a fost prins și călăii l-au așezat de viu pe un tron de fier înroșit în foc, iar în cap i-au pus o cunună de fier fierbinte.

Așa a fost martirizat în 1514 Doja Gheorghe. Cei nouă tovarăși ai lui, căpeteniile armatei de răsculați, au fost obligați, sub o ploaie de bice, să taie cu cuțitul din trupul fript și să mănânce din el, să mestece între măsele și să înghită carnea batjocorită și martirizată a acestui prim mare răzvrătit de pe pământurile Ardealului.

După el au mai fost alți răzvrătiți, — și stăpînitorii n'au stat o clipă la îndoială să folosească și împotriva lor metoda focului.

Aur și oameni. Exploatare a aurului, exploatare a oamenilor. Prin orice mijloace să se pînă mîna pe tot filonul, să se stoarcă din el tot ce poate să dea. Acei oameni sălbatici și slabi din Munții Apuseni valorau, pentru stăpînitori, greutatea lor aur. Și cum n'ar fi iăcut atît, cînd într'o săptămână, iobagi cum erau, trebuiau să muncească șase zile pentru stăpînitori, fără plată, fără mîncare, fără să primească în schimb decît bătăi cu biciul. Cum nu se poate mai prețioasă era vîna aceasta de oameni! Pentru a pune mîna pe ea, pentru a nu o mai scăpa din mîna, nobilii feudali au uzat de toate procedeele.

Degeaba au fugit oamenii o sută de kilome-

tri în inima munţilor, degeaba s'au aşezat în cele mai strâmte văi. Când hoarda flămândă le-a luat urma, când au mirosit ei ce pradă bună sunt aceşti oameni, câte lucruri se pot storce din muşchii lor, partea întunecată, de jală şi iobăgie a istoriei a început.

S'a întrebuinţat împotriva acestor oameni focul, li s'a pus dinamită în măruntaie, au fost săpaţi cu dalta şi ciocanul, li s'au rupt oasele, li s'a scos măduva din şira spinării, au fost găuriţi, sfredeliţi, întocmai ca şi minele de aur, au fost urmăriţi până în fundul lor cel mai adânc, pentru a vedea ce mai ascund acolo, pentru a storce din ei ultima picătură pe care o mai puteau da. Au fost exploataţi ca nişte mine de aur, cu sete, cu inverşunare, cu patimă nebună. Dalta şi sfredelul stăpânitorilor i-a găurit, i-a ciuruit, le-a ajuns până 'n măduva oaselor pe care au supt-o flămânzi, afară. Oamenii aceştia au răbdat, au lăsat să fie storşi, supti, până la ultima picătură. Atunci au izbucnit.

Şi istoria a cunoscut, înainte de revoluţia franceză, una din răscoalele cele mai cumplite şi mai pline de sânge. A fost a lui Horia, Cloşca şi Crişan.

Urmaşii acestora, direcţi, os din osul lor rupt sub roată, sânge din sângele lor curs sub loviturile biciului, trăiesc şi azi mai departe, în aceleaşi locuri, tot atât de lipiţi de stânci, tot atât de înrudiţi cu munţii şi cu îngruntata lor măreţie. Sunt Moşii pe care îi vom cunoaşte acum.

O FEMEIE MĂNANCA UN MĂR

Dela Turda spre Abrud, pleacă de două ori pe zi o mocăniță. E cel mai bun mijloc pentru a ajunge în Țara Moșilor. Sunt aproape o sută de kilometri pe care mocănița îi face cam în cinci ore. Sunt două mocănițe. Una pleacă din Turda, alta din Abrud, cam în același timp, așa că la jumătatea drumului se întâlnesc și își mai reîmprospătează forțele, scoțând mult fum pe coș. Pe urmă fiecare pleacă mai departe.

Mocănițele trag în Țara Moșilor, pe o linie îngustă de jucărie, câte trei-patru vagoane. Impărțite și ele în clase. În clasa întâia și a doua călătoresc ofițeri, funcționari ai statului sau negustori veniți după aur. Lumă de toate felurile, amestecată.

În clasa treia nu e niciun fel de amestecătură. E viața adevărată de aci, din Țara Moșilor. Oameni cu cojoace enorme de piele de oaie întoarse pe dos, pe când, în contrast izbitor cu acest vestmânt polar, pe vârful capului cei mai mulți poartă abia o fichiuță, o pălărie plată, ca o farfurie întoarsă cu tundul în sus. Și gerul e întotdeauna dela minus douăzeci de grade.

În trenul acesta, încă înainte de a ajunge în inima Țării Moșilor, am văzut două lucruri minunate. Am văzut o femeie mâncând un măr și felul cum Moșii privesc munții. Pe urmă n'am

mai văzut nimic atât de adânc, atât de revelator.

Așezați pe băncile de lemn ale vagonului, Moții priveau munții. Erău colțuroși, prăpăstioși, acoperiți de zăpadă, tari, de gresie, formați din stânci aspre și învălmășite. Moții îi priveau. Tăcuți, pe gânduri, cu fruntea încrunțată, pleoapele lor se închideau și se deschideau, lăsând să se strecoare munții înăuntru, în fâșii subțiri, ca și cum ar fi fost o băutură rară, pe care ar fi vrut să o guste cât mai îndelung. Erău Moții care se întorceau din câmpie. Nu priveau munții. Ei sorbeau încet printre pleoape.

În vagon, mai veneau dela Turda un acar dela calea ferată și nevasta lui. Oameni tineri. Femeia avea mâini mici și o eleganță naturală în gesturi, o eleganță simplă care urca la suprafață din adâncimea oaselor, ca șuvița limpede a unui izvor. Avea ochi negri, vii, și uitătura mirată, ca de veveriță. Cu toate că tânără, fața începuse să fie brăzdată. Privind desfășurarea peisajului, sau altă desfășurare, interioară, de sentimente, se încrunta uneori. Fruntea ei avea atunci ceva agresiv. O agresivitate concentrată și amară.

La o stație, o femeie vindea mere dintr'o traistă. Un om gros, îmbrăcat nemțește, s'a coborât și a cumpărat. Bărbatul femeii, ceferistul, avea o tabachere cu tutun. Omul care cumpărase mere isprăvisese tutunul. Atunci el i-a spus ceferistului: poftim un măr pentru nevasta dumitale și dă-mi și dumneata să fac o țigară că mi-am terminat tutunul.

Femeia a pus mărul alături pe bancă. Bărbatul ei a scos un briceag, l-a deschis și a îndem-

nat-o să mănânce darul omului gros, care acum își pufăia mulțumit țigara.

Femeia a început să mănânce mărul. Mari actrițe ale lumii, unde sunteți, să vedeți pe această țărăncă, pe această femeie din Țara Moșilor, mănâcând un măr? Mânca? Mânca; și în acelaș timp părea că se roagă, că spune o poezie, că stă de vorbă cu munții.

Întâi a luat mărul și l-a privit câteva clipe printre pleoapele pe jumătate închise. Era respect, admirație și bucurie, puțin tristă, puțin amară, în fața aceluși lucru pe care îl avea în mână. Cred că numai pescuitorii de perle au privit în felul acesta splendorile smulse din fundul oceanului.

Pe urmă a început să taie mărul cu briceagul. Dar cum aş putea să reproduc în cuvinte eleganța din gesturile acelei femei? Nu numai că nu era nimic obișnuit, nimic vulgar, dar părea că oficiază un cult, că se împărtășește dintr'un mister. Când lua bucată de măr și o ducea spre gură, buzele ei păreau că murmură o rugăciune.

Mi-am adus aminte de Biblie și de rugăciunile pe care le spuneau primele semînții de cameni ori de câte ori întâlneau elementele vitale ale naturii. Atunci când se spălau pe mâini cu apa râurilor, atunci când vedeau soarele, atunci când se pregăteau pentru marea bucurie de a mesteca o bucată de pâine făcută din grâul pământului.

Intre gesturile vechi de două mii de ani ale acelei femei din Munții Apuseeni, urmașă a Dacilor și a Agatyrșilor, și gesturile femeilor din Biblie nu era nicio deosebire. Aceeași simplitate neînvățată, necopiată după modele dinafară, că pornind dinăuntru, din străfundul oase-

lor. Aceeași divinizare a elementelor naturii, marea bucurie de a intra în contact cu ea. Marea bucurie de a vedea lumina soarelui, de a putea face gesturi, de a mesteca între măsele esențele pământului concentrate în sfera primordială a unui măr.

În timp ce vagonul de clasa treia, mocănița, celelalte vagoane, pătrundeau tot mai mult în inima munților acoperiți de zăpezi imense.

SĂRĂCIA DIN ȚARA MOȘILOR

Problema sărăciei din Țara Moșilor, despre care s'a vorbit și s'a scris atâta, se complică și devine într'un anume sens o problemă irezolvabilă, prin dragostea profundă a acestor oameni pentru munții lor singuratici, stâncoși și nefertili. Măsurile economice luate fără a ține seamă de acest element ancestral, n'au putut da rezultate.

Iată, de exemplu, s'a emis ideea: să-i luăm pe Moși și să-i colonizăm în câmpiile fertile ale Banatului. Moșii s'au înscris pe liste și s'au dus bucuroși. Dar după două luni au fugit din câmpiile Banatului și s'au întors acasă, în munți.

Intrebați, Moșii au dat pretutindeni acelaș răspuns, ca și cum ar fi fost învoși: Nu putem sta în câmpie, că ne uscăm. Noi suntem învățați să trăim la umbra brazilor.

Și astfel Moșii s'au întors în munți, la sărăcie. Să se despartă de munți nu pot că se usucă; iar munții sunt stâncoși, arizi, nefertili.

Sterilitatea lor nu poate fi rezolvată — doar cu decizii. Și nici atașamentul Moșilor pentru munți, atașament care merge până la încăpățănarea de a nu ieși toată viața din văgăunele de piatră în care i-a pecetluit un trecut năpraznic și vijelios. Ei pot rătăci o vreme prin țară, cu ciubere sau alte treburi. Dar dela un timp îi prinde dorul și nimic nu-i mai poate opri

să se întoarcă acasă. Virtute sau păcat, Moşii îşi iubesc munţii cu o dragoste organică, subterană, neajunsă în sfera exprimării, rămasă în adânc, pe fundul oaselor.

Pe dedesupt, prin cele mai adânci zone ale fiinţei lor, Moşii sunt legaţi de munţi cu lanţuri trainice, cu neputinţă de rupt. Ei nu ştiu să vorbească multe despre dragostea lor; simt numai că, după câteva luni în câmpie, încep să se usuce.

Singur Giură Nicolae era un Moş detracat, în sensul că în loc să tacă şi să privească munţii, încruntat, îi plăcea să vorbească de câte în lună şi stele. Astfel se face că tot povestindu-şi viaţa a venit la rând şi războiul mondial. Atunci Giură Nicolae şi-a tras pantalonul până la genunchi: pulpa era uscată pe os, tăiată, găurită, cicatrizată şi cusută în toate sensurile. A pus apoi degetul într'un loc pe greabăniul gâtului şi s'a văzut urma schije de obuz. Giură Nicolae a fost în armata austro-ungară şi s'a luptat pe frontul italian. Povesteşte încântat despre isprăvile lui. A fost rănit şi iar s'a întors şi iar a fost rănit. A fost trimis după aceea pe frontul rusesc.

— Tare am avut de suferit acolo, oftează acum din fundul inimii.

— Te-au rănit iar?

— Nu m'au rănit, n'am avut nimic din partea asta, dar ţara e numai câmp şi câmp.

— Nu-ţi place la câmpie?

— Nu-mi place? Nu că nu-mi place. *Da' nu pot!* Eu nu pot fără munte!

Ce nu poate Giură Nicolae fără munte? Tot. Tot ce poate altminteri, cu munte. Să fumeze ţigară, să stea de vorbă, să se uite lung la ascuţişul toporului.

În Țara Moșilor, toporul nu e numai un lucru oarecare din inventarul gospodăriei. Toporul e o unealtă esențială, un element de viață, ceva indispensabil, pretutindeni prezent, ca apa, ca aerul, ca respirația. La Câmpeni, jumătate din vitrinele prăvăliilor sunt ocupate numai cu topoare, de toate dimensiunile, aranjate în toate felurile, cu tăișul scos la iveală. E marfa căreia trebuie să i se dea locul de cinste. Moșii vin din creierul munților, dau o roată prin târg, se uită lung la vitrine și pornesc înapoi cu un topor în mână.

Un om și un topor, un om și un cal, un om și un brad, acestea sunt aspectele sub care se prezintă viața aici. Un om și o femeie, o femeie și un copil, o femeie și un caier de lână — și gata, viața a epuizat toate combinațiile pe care le putea face. Sunt numai câteva locuri, simple, elementare, — și aceasta e adevărata sărăcie din Țara Moșilor. O sărăcie în sensul rezumării vieții numai la câteva elemente, indispensabile. Rusticitate. O casă: o cameră. O cameră: un patruater de lemn de brad bătute unul peste altul. Atât. Înăuntru alte câteva bucăți de lemn: un pat, o masă. Asta e totul. E o sărăcie prin lipsă de obiecte. Aceste obiecte sunt atât de puține, atât de nude, încât nici nu pot sugera măcar imaginea mizeriei.

Sărăcia din Țara Moșilor e *sărăcie lucie*. Mizeria presupune o anumită promiscuitate, murdărie, haine șdrențuite, prăbușiri interioare. Nimic din toate acestea în Țara Moșilor. Oamenii sunt săraci, o sărăcie liniară, limpede, dreaptă. Și când spun aceasta nu îmi fac o imagine despre mizerie numai din aspectele pe care ea le ia în cartierele periferice ale marilor orașe, ci

chiar la țară. Sunt sate unde într'adevăr se poate spune că e mizerie. Curți pline de noroi, băltoace infecte în care scurmă porcii, case dărâpanate, scorjite, copii murdari, plini de bube. Toate acestea nu se pot petrece decât în satele de câmp, acolo unde e pământ moale, humă și mizeria găsește material în care să lucreze.

Țara Moșilor e o țară de piatră. Mizeria n'are material în care să lucreze. Viața se reduce numai la câteva elemente. Pentru a fi mizerie ar trebui să fie mai întâi lucruri în care mizeria să se manifeste. Un om și un topor. Ce le poate face mizeria? O bucată de scândură de brad. Ce-i poate face mizeria? Ce să sape, ce să scurme, ce să prăbușească? Totul e aspru, gol și tare ca stâncile munților din jur. Sărăcia din Țara Moșilor e o sărăcie de piatră, o sărăcie de stâncă tare. Ce e, în ce privește bogăția, fertilitatea, mai sărac ca o stâncă? La fel cu stâncile din țara lor, sărăcia Moșilor e o sărăcie nudă, lipsită de aspectele mizeriei. E ca sărăcia unui om în pielea goală, lipsit până și de sdrențele necesare ca să poată avea o înfățișare mizeră.

În Țara Moșilor nu sunt decât brazi, oameni, topoare și stânci. Mizeria n'are cum să le folosească pentru a crea un spectacol halucinant, așa cum se petrece în țările de pământ, în mahalalele marilor orașe. Țara Moșilor e o țară de piatră unde și sărăcia e aspră și tare ca piatra.

Dacă țara e de piatră și sărăcia tot de piatră, dacă viața e pusă sub zodia viforoasă a munților aspri, cu creste ascuțite în bătaia vântului, dacă raporturile între oameni și natură se fac sub semnul stâncii și al granitului, mai rămân înăuntrul lor măruntaiele de carne pe care spi-

rocheții și microbii tuberculozii le sfredelesc în Țara Moșilor, ca și în orice altă parte. Afară nu se vede nimic. Dar în fund de tot, se petrec lucruri care nu mai sunt tot atât de simple și de elementare ca raporturile dintre om și topor, dintre om și pădure. Și astfel, Moșii sunt puși pe picior de egalitate cu restul lumii, intră în cercul civilizației, nu prin felul lor de viață, ci prin felul lor de boală.

Din tot ceea ce a născocit civilizația modernă, ei nu intră în contact nici cu lumina electrică, nici cu cinematograful, ci cu reacția Wassermann și cu neosalvarsanul. Numai boala lor are aceleași exigențe ca și restul lumii civilizate; viața e cu sute, poate cu o mie de ani în urmă.

Dacă oamenii aceștia n'ar fi cunoscut boala, ei ar fi rămas și pe dinăuntru, cu toate virtuțile și defectele stâncii, așa cum sunt înafară. Aspri, colțuroși, năpraznici.

Dar în comuna Albac (comuna lui Horia) din o sută de oameni căroră li s'a făcut reacția Wassermann, nouăzeci și șapte au ieșit sifilitici.

Și brazii, înalți, semeți, cutezători, sunt roși pe dinăuntru de carii. Și stâncile aspre, stâncile de granit, sunt mâncate de crăpături și în unele nopți se prăbușesc cu sgomot, în fundul prăpăstiilor.

Dacă n'ar fi fost boala, oamenii aceștia ar fi putut părea de granit, oameni de stâncă tare, fără niciun fel de crăpătură pe dinăuntru. Dacă n'ar fi fost boala... Așa, ce stranie, ce ne la locul ei, este prezența seringii cu lichidul roșu al neosalvarsanului, în țara aceasta unde nu sunt decât munți, păduri de brad și topoare. Numai în privința aceasta, a sifilisului și a tuberculozilor, Țara Moșilor nu mai e o țară de piatră, ci

vulnerabilă ca toate celelalte mizerabile provincii. Draperiile de piatră ale munţilor cari au oprit armatele asupritoare, n'au putut să oprească armata subtilă a spirocheţilor. Se spune că fosta stăpânire ştia în ce grad e întinsă molima aici şi se bucura că acest neam, care i-a dat atât de lucru, e ros pe dinăuntru, subţiat, minat de bolile grave în care ea găsea un aliat. Războiul de bacterii, preconizat pentru viitor, e după cum se vede, o infamie mai veche. De pe urma acestei metode de a subţia rezistenţa poporului exploatat, sunt şi acum atât de mulţi brazi în cimitirele din Țara Moţilor, atât de mulţi brazi, adică, atât de multe morminte de oameni tineri.

Cimitirele din Țara Moţilor!

Dintru început nu se pun cruci la căpătâiul oamenilor tineri, ci cel mai înalt brad pe care toporul l-a găsit în pădure.

Un om şi un brad. Viaţa e aici simplă, elementară.

Atât cât trăiesc, sau în faţa morţii, Moţii sunt la fel cu stâncile aspre, bătute de vânt. Nu se văicăreşte lumea prea mult şi mai ales nu se fac acele interminabile pomeni din părţile de pământ ale ţării. Totul e aspru şi uscat, ca stânca. Toporul taie din pădure cel mai înalt brad, îl curăţă de crengi până aproape de vârf şi îl pune la căpătâi.

Singura alintare, singurul ornament, sunt bucăşile de lână colorată pe care femeile le anină de crengile din vârf. Lâna se găseşte în casă, e ca şi toporul; dela oraş nu se cumpără niciodată nimic.

Sufletul acestor oameni nu cunoaşte jalea şi marile disperări ale câmpiilor nesfârşite. Incruntaţi, tăcuţi, aspri, colţuroşi. Nu vorbesc. Aşa cum

au născocit tulnicul și fluierul pentru a-și spune jalea înlocuind cuvintele, așa pun bradul la căpătâiul mortului tânăr. Trece vântul printre crengi și cântă el mai bine.

Fluieri imense sunt brazii înalți ai cimitirelor. În lemnul de brad e închisă toată jalea omului; destinul, în stânca aspră, bătută de vânturi. Un om și un brad, un om și o stâncă. Atât.

UN OM A TRECUT PESTE MUNȚI

Luni și marți a nins, cantități formidabile de zăpadă. Miercuri a fost o zi liniștită. Vine vorbă că pe drum, spre celelalte sate, zăpada e mai înaltă de un metru. Joi a început să ningă și să viscolească din nou. Până vineri seara, ninsoarea densă, compactă, nu încetase încă.

— Măine, n'o să se poată face târg, spun negustorii. În fiecare sâmbătă, la Roșia-Montana, se face târg săptămânal. Vin țărani din zece, cincisprezece sate de jur-împrejur. Aduc cu spinarea mere, nuci, smântână și lapte. Iși cumpără din târg talpă pentru opinci iar cei mai săraci din ei, câte o traistă de mălai.

Vineri noaptea a viscolit mereu, până târziu. Abia spre ziuă vremea s'a mai potolit. Zăpada pe munți atinge doi metri.

Cu toate astea, sâmbătă dimineața târgul a început să se înfiripe. Pe la ora opt și-au făcut apariția primele femei, incotoșmănate, înfofolite, cu vestmintele împregnate de zăpadă. În hainele lor, dintr'un material aspru și grosolan, cu pori adânci, tare încrețite, reproducere în stofă a peisajului, a munților stâncoși și frământați, în hainele acestea zăpada a pătruns adânc, s'a bătut bine, ca și cum ar fi făcut parte din urzeală. Puțin cocoșate, semănând cu niște mogâldețe, cum treceau coama muntelui, femeile aduceau doniți cu lapte.

În Țara Moșilor nu există sticle decât la prăvălii, și acolo numai câteva, mai puțin de o duzină. Incolo, numai vase de lemn, doniți, ciubere, în fel de fel de forme și de mărimi. Laptele se vinde în niște donicioare de lemn, ceva mai mari de un litru, numite cupe. O cupă e cam ce era pe vremuri ocaua; cinci litre. Li se astupă gura cu un capac tot de lemn, lipindu-l de fiecare dată cu miez de pâine, și laptele călătorește peste munți, din sat în sat, fără să se verse o picătură.

Au mai sosit între timp oameni cu bucăți de unt, cu mici ustensile de lemn, cu săniuțe pentru copii. Totul e frecat, impregnat, saturat de zăpadă. Și locul unde se ține târgul e o imensă movilă de zăpadă. Oamenii se salută între ei cu sunete guturale, își fac unul altuia semne scurte cu mâna.

— Cum ai trecut, măi? Celălalt râde încet, își sburlește mustața. Asta vrea să spună că a avut mult de luptă cu zăpada.

Intr'un târziu, trase de boi puternici, roșcați, sosesc și câteva căruțe cu lemne. Dejugă mai la o parte, mai la marginea târgului. Negustorii din Roșia-Montana încep să le dea târcoale, le privesc îndelung, le cântăresc bine cu ochii și pe urmă pornesc în altă parte cu aerul nesatisfăcut. Oamenii și boii, care le-au adus, gâfâie de oboseală. Boini, cel puțin, au să se odihnească. Dar pe oameni, au să-i treacă în curând toți fiorii. Spaima că se închide târgul și rămân cu lemnele nevândute. Să te întorci cu ele înapoi în munte? Mai mare jalea de boi!

Un om a trecut peste munții acoperiți de zăpadă și a venit la târgul din Roșia-Montana. A făcut cale de vreo doisprezece kilometri pe jos.

cu marfa lui în spinare, luptându-se cu zăpada. În târg s'a așezat la rând cu ceilalți oameni care vindeau și, în picioare, resemnat, a început să aștepte cumpărătorii. Știți care era marfa acestui om, ce avea el de vânzare în sâmbăta aceea la târgul din Roșia-Montana?

O legătură de lemne de foc, pe care le adusesese în spinare dela doisprezece kilometri, peste munte, prin zăpada înaltă până la piept. Vreo patruzeci de kilograme de lemne. Asta era toată marfa lui. Pentru atâta venise la târg. O legătură de lemne, aduse cu spinarea. *Opt lei.* Acesta e cel mai senzațional lucru pe care l-am întâlnit în Țara Moșilor. Senzațional? Eh, dumnezeule, când mi-am dat seama de ce a fost în stare acest om, când știam că de o săptămână nu mai stătuse zăpada și ce înseamnă să mergi peste munte chiar cu spinarea goală, am simțit că-mi crapă capul.

Dar faptul că ajunsese până aici, nu însemna mare lucru. Acum începea partea mai grea decât trecerea muntelui: să-și găsească un cumpărător. Lemnele se vând tocmai la urmă, spre sfârșit. Așa că mai avea de stat lângă grămada lui, strâmb, ca un semn negru de întrebare pe fondul alb al zăpezii imense.

A început să ningă din nou, fulgi mari și deși, dar târgul e în toi. Gospodinele apar de pe toate ulițele și încep tocmeala. Păstrez o bună amintire tocmelelor din târgurile Țării Moșilor. Tocmeala e un lucru grav și serios, care se face pe indelete, un lucru nepervers și neviclean; o tocmeală limpede, cinstită, asupra căreia se stăruie îndelung, de parcă e un ritual plăcut al cumpărării, fără de care târguiața n'ar mai avea

niciun farmec. Cea mai lungă tocmeală se duce în jurul ultimului leu. Vin fete de șaptesprezece ani cu cupe de smântână, sau cu unt, și se toc-mesc, de parcă ar fi negustorese de când lumea.

— Ia, fată, treisprezece lei.

— Ba, bade, *că nu se plătie*. „Nu se plătie“ e expresia cu care rezistă prețurilor mici, oferite, cei care vând. Ea e pronunțată cu un accent deosebit, cu inflexiune muștrătoare, și înseamnă că suma oferită nu plătește valoarea mărfii, dar mai ales oboseala cu care a fost adusă. Nu se plătie, de unde vin eu cu ea...

În afară de această expresie și de alte câteva, Moții vorbesc o românească perfectă, fără niciun fel de accent. Oltenii sau Moldovenii se deosebesc, după vorbă, mult mai mult decât Moții. Cât despre acel fel de a vorbi „ardelenește“ (no că tunie dracu în ținie!) exploatat pe scenele teatrelor de cartier, el privește poate pe locuitorii din alte părți ale Ardealului.

No, se spune și în Țara Moților. Orice frază trebuie să înceapă sau cu *no*, sau cu *d'apoi*. Dacă nu se spune: no, că mâine mergem la Abrud, atunci trebuie să se spună neapărat: d'apoi mâine mergem la Abrud. No, că de mâine o să fie vreme bună. D'apoi de mâine o să fie vreme bună. După trei zile nici nu mai puteam vorbi altfel.

— No, domnule Grigore! Cumperi niște lemne dela un om? Domnul Grigore se uită la mine și începe să râdă amical.

— No, că ce te-ai apucat să faci pe aici?

— D'apoi nimic. Numai că e un om cu niște lemne și zic să le cumperi dumneata.

— No, să vedem, răspunde domnul Grigore. Și pornim prin zăpadă într'acolo.

Ninsoarea a încetat. Domnul Grigore e unul din marii negustori de aici, un bogătaș pe drept cuvânt. In casa lui stau de o săptămână. Inafară de cameră, plătesc douăzeci și cinci de lei pe zi pentru cele zece bucăți de lemne cu care face focul seara. Domnul Grigore e un mare negustor. Are o cârciumă într'o parte a pieții, iar în cealaltă, un magazin de coloniale. Domnul Grigore mai e tovarăș la niște mine cu domnul Gruber. Domnul Gruber e tatăl acelei fete care traversează satul cu un aer de prințesă, însoțită de un câine roșcat, mare cât un vițel. Cine e? am întrebat. E fata domnului Gruber, are trei kilograme de aur zestre, mi s'a răspuns.

Era o fată blondă, bine clădită și avea un câine mare cât un vițel. Erau munți, erau zăpezi imense, erau multe lucruri în satul acela. Era omul meu, domnul Grigore. Domnul Grigore se agită toată ziua, muncește din greu, seara cade de oboseală, buștean. Domnul Grigore are copii mulți și numai două prăvălii. Minele merg destul de prost. Cinci, șase kilograme pe an. Lucrează vreo două duzini de oameni. Uneori nici n'ar avea cu ce să-i plătească Noroc că domnul Grigore are prăvălii. Oamenii mai beau o țuică, mai iau o pâine și gata leafa pe-o săptămână. Toți oamenii care, într'un fel sau altul, au de luat bani dela domnul Grigore, trebuie să treacă mai întâi pe la cele două prăvălii. Ori într'una, ori în alta, suma se achită.

Acum târgul e pe sfârșite. Au mai rămas câțiva oameni răzleți, ici și colo. Treptat, își iau traista în spinare și apucă pe cărare spre munte. Un om cu o traistă în spinare, urcând spre munte, singur pe o cărare îngustă, puțin

cocoșat, puțin crăcănat, iată un alt tablou în care e cuprinsă toată Țara Moșilor.

Eu și cu domnul Grigore mergem prin mijlocul târgului spre semnul negru de întrebare, care de două ore nu s'a clintit din loc.

Homo homini lupus. Nu mă gândisem la una ca asta, dar așa a fost. Eu și cu domnul Grigore ne apropiam de omul acela. În drum ne-am oprit câteva clipe și am făcut cunoștință cu domnul Țura, alt tovarăș la minele de aur. E voinic, aproape să plesnească. Tocmai și-a făcut o pereche de cisme noi pe care acum le-a încălțat pentru prima oară. Ni le arată și ni le explică. O mie cinci sute de lei. Pe vremuri își făcea cisme de patru mii de lei. Ehe, pe vremuri... Cismele aveau la toc o dungă de aur. Era pe când nu se întorcea dela Abrud fără cinci lăutari în urma trăsorii.

Mai vine și un frate al domnului Țura. Și el și-a făcut o pereche de cisme mai pe toamnă. O mie opt sute. Parcă's mai bune. Le compară și le confruntă cu cele de o mie cinci sute. Nu-s mai bune. Să știi că l-a păcălit cismarul. La cine le-ai făcut? La Niculaie? Păi tot la Niculaie și eu. Las' că nu mă mai vede altădată. Mă duc la Ionuș, e tânăr, s'a însurat acum. Crezi că Ionuș? Da, da, lucrează foarte bine.

— Ați auzit că azi dimineață pe la cinci a fost o haită de lupi? Era să mănânce niște băieși care veneau la lucru. Ale dracului lighioane! Le ies ochii din cap acuma. Ehe, zăpadă de doi metri pe munte. Nu mai au încotro. Au să crape de foame.

— Dar cu ce-aveam noi vorbă, ce s'a făcut? Tot șaiszeci de mii? Cincizeci să-i spui. Mai mult

nu putem, că nici nu face. Așa cu lupii. Sunt flămânzi rău, și-au ieșit din minți.

Cei doi frați își îndreaptă cismele, unul într-o parte, altul în cealaltă. Când sunt la câteva zeci de metri se opresc și își mai fac semne cu degetele mâinilor. Auzi!? Să-i spui cincizeci. Mai mult nu putem.

Semnul negru de întrebare așteaptă mai departe. Mă apropii cu domnul Grigore și îl privesc cu atenție. E un om de vreo patruzeci de ani, de statură mijlocie. Are fața suptă, pielea cu țepi, întinsă pe maxilare. Mustățile stau sbur-lite sub nas. Imbrăcămintea obișnuită, din materialul acela aspru în care zăpada se impregnează adânc. Picioarele sunt învelite în câteva straturi de obiele de care zăpada s'a prins și mai vârtos, încât jos, lângă opinci, par niște buturugi, niște trunchiuri de copac, înfipte adânc în pământ. De altfel în toată înfățișarea lui, cum stă proptit acolo de două ceasuri, e ceva de copac singuratic și ciudat. E un om al pădurii acesta, cu care avem aface. Și la picioarele lui, grămada de lemne, netede, grele, de dimensiunile și de forma unui coșciug arhaic, grosolan. Mi-l închipui încă odată, cum a trecut peste munți, bătut de vânturi, înnotând în zăpadă, cu stiva de lemne în spinăre. Acum ține mâinile ghemuite, în buzunarele prea strâmte. Când le scoate, sunt parcă împușcate cu cremene. În realitate, sunt numai biciuite de vânt.

— No, de vânzare ți-s lemnele? Cum de nu le-ai vândut până acum? Întreabă domnul Grigore privindu-le oblic, privire de cunoscător. Stiva era perfectă, lemnele drepte, lipite unul de altul.

— Nu s'o găsit *nimeri* să le ieie, răspunde

omul, lăsându-și greutatea trupului de pe un picior pe celălalt.

— D'apoi că le-oți lua dumneavoastră, întrebă el apoi, trăgându-l vorbele și privind îndelung. Domnul Grigore face semn din cap că le ia:

— Le iau. Cât vrei pe ele?

— Opt lei.

— Opt lei? Că nu-s așa multe să facă opt lei! Eu îți zic șase, vorbește domnul Grigore domol. Mie îmi crapă capul pentru a doua oară. Dar omul cu lemnele rămâne neclintit, ca și cum ar vrea să înfrunte cu privirea pe cineva care l-ar fi izbit cu biciul în obraz.

— Iei șase lei? revine domnul Grigore, văzând că nu răspunde.

— Ba, domnule, *că nu se plătie.*

Ce nu se plătie, dumnezeule? Lemnele, că le-a adus peste munți, sau că stă de vorbă cu domnul Grigore? Nimic nu se plătie. Nici viața, nici cerul, nici pământul nu se mai plătie, dacă din gura domnului Grigore a putut ieși o astfel de propunere. Acolo în creierul munților, după ce a nîns o săptămână întreagă, unui om care numai el și oasele lui știu ce au avut de pățimit până au răzbit cu legătura de lemne în târg.

Cu toate acestea pământul nu a sărit în aer, ziua nu s'a oprit în loc, totul a mers mai departe. Și tocmeala a mers mai departe. S'a ajuns astfel la șapte lei.

— Duci lemnele acolo în curte, i-a arătat domnul Grigore casa sa, și a dat să plece.

— Dar banii? I-a oprit omul.

— Banii? Te duci în prăvălie și ceri vinars de șapte lei.

Vinars înseamnă țuică în Țara Moților. Pentru șapte lei ți se dă un păhărel cât să-l dai de două ori pe gât.

Un om, împins de cine știe ce nevoi, venise cu o legătură de lemne să le vândă în târg. Trecuse pe drumuri anevoioase, pe margini de prăpăstii, străbătând prin viscol acești munți teribili. Ajuns în târg stătuse neclintit ore întregi lângă grămada lui de lemne. În fine venise cineva să le cumpere. Un domn, un negustor. Și îi oferise pe grămada de lemne, *vinars*, cât să dea de două ori pe gât.

Domnul Țura spusese: au ieșit lupii. Intr'adevăr lupii...

V I A Ţ A Î N Ţ A R A M O Ţ I L O R

Pe valea Arieşului în sus, în comuna Vidra, se află casa în care s'a născut Avram Iancu. Mică, pierdută sub acoperişul enorm care o striveşte şi o domină. Ferestrele acestei case, în care a copilărit Craiul munţilor, poţi să le acoperi cu palma. Ea pare şi mai mică şi mai pierdută faţă de muntele care în spatele ei, dincolo de apa Arieşului, se înalţă spre cer, temut şi grav.

Locul acesta e unul din cele mai dramatice peisaje din Ţara Moţilor. Cum vii din jos, pe măsură ce te apropii de Vidra, muntele de peste apă se încruntă mai tare, îşi ascute crestele, creşte întunecat spre cer, încât ziua devine vânăta. În faţa casei lui Avram Iancu, haotica întrecere a stâncilor atinge apogeul. Creste tăioase, stânci goale, încruntate şi războinice; prăpăstii uscate, văi adânci, sgrunţuroase, dure-roase pe retină ca o rană de cuţit în carne. E un munte care te doare în fundul fiinţei, ca şi cum ţi-ar trece un fier roşu peste oase. Crestele ascuţite, prăpăstiile de granit, îţi seacă măruntaiele. Simţi cum muntele te lucrează înăuntru, cum te pătrunde până în măduva oaselor şi te frământă, te scormone, te prefăce. Parcă ţi-ar semăna pe fundul fiinţei nişte grăunţe ale încruntării, ale abtudinii moţeşti în faţa vieţii.

Ceva creşte acum dinăuntru, amar şi dârz,

aspru, încrunţat şi nemilos. Şi când priveşti a doua oară muntele, ai poartă să strângi pleoapele peste ochi, să-ţi strecoari privirile afară, subţiri şi metalice, ca într'un duel de săbii cu natura. Dar aşa numai Moţii privesc munţii. Evident, numai Moţii. Totuşi, câteva zile mai mult în faţa acestui munte care îţi seacă inima şi ţi-o face de piatră şi ai să fii la rând cu toţi, un încrunţat, un aspru, un om cu inima de piatră.

Câteva zile mai mult! Cum trebuie că a fost atunci Avram Iancu, care de mic copil a stat sub tăria acestui munte menit se vede să fie plămăditor de suflete omeneşti, de aspre tipuri umane! De pe când erau fragede şi subţiri oasele lui au fost sub zodia acestui munte plămăditor de caractere neînduplecate. Pentru că s'a născut şi a trăit în casa de aici, revoluţia lui capătă încă un obraz. Fiţi siguri că de marile bătălii care s'au dat în secolul trecut, muntele acesta nu-i străin.

Cum e atunci muntele lui Horia? Munte de piatră, sau altă realitate a lumii sub influenţa căreia s'a format caracterul lui Vasile Nicola-Ursu din Albac! Poate n'a fost decât un munte interior, o mare îndârjire concentrată înăuntru lui, esenţa câtorva veacuri amare de iobăgie. Dar, aşa cum acestui munte îi corespunde în material uman Avram Iancu, dacă materialului uman al lui Horia i-ar corespunde un munte, atunci, judecând după cei doi oameni, muntele acestuia ar trebui să fie ceva de neînchipuit, esenţă de granit, cremene, stâncă fulgerată, un lucru unic în lume.

E ceva în felul acesta în Ţara Moţilor: fai-moasa stâncă de bazalt *Detunata*. Ea ar putea să-i corespundă lui Horia şi totuşi e departe de

a da imaginea întreagă a iobagului dela Al-bac. El a fost un om fără pereche, un om de carne și de sânge, al cărui trup a putut fi su-pus unui groaznic supliciu, a putut fi zdrobit cu roata și spintecat cu toporul, dar cu toate că sfărîmat complet, rămîne simbolul unui om de piatră, unui teribil om de granit. Atunci când veți vrea să evocați o imagine de nesfărîmat, numele lui Horia vă poate oferi cea mai eloc-ventă comparație.

Măcelărit, sfărtecat, cu părți din trup spânzu-rate în patru sate, el trece totuși în istorie ca un om de piatră, ca un om de cremene pe care nimic nu l-a putut sfărîma.

Așa e Horia. Și în fața lui, figura lui Avram Iancu, mai apropiat de noi în timp, este mult mai nebulos conturată. Din elemente precise, istorice, Avram Iancu se conturează estompat și le-gendar. Din imprecizii, din legende, din negura trecutului, Horia se desprinde masiv și compact, ca tăiat cu dalta din stîncă. E deosebirea de structură dintre cei doi mari căpitani ai revolu-țiilor din Munții Apuseni.

Horia, iobag bătrîn de cincizeci de ani, țăran încruntat, cu palmele aspre, cu privirea grea și întunecată. În el, seva pămîntului urcă deadrep-tul până în creier, fără să treacă prin niciun fil-tru, cum ar urca în trunchiul unui copac, cu ră-dăcinile infipte în toate crăpăturile stîncii. Trec pe deasupra vînturile năpraznice și el rămîne neclintit. Horia e omul de piatră în care s'a con-centrat toată tăria munților aspri și stîncoși, toată amărăciunea veacurilor de iobăgie. Profi-lul lui lăuntric e aidoma peisajului de afară: creste ascuțite, stînci, prăpăstii, material de

granit. Tăcut, întunecat și neînduplecat ca piatra.

Tot de piatră e și Avram Iancu, dar el e o figură romantică, un tânăr inspirat cu pletele fluturate în vânt, plăcându-i să se plimbe dealungul munților, sub razele lunii. El e un intelectual, un tânăr cult din anul 1848, când jumătate din tinerii Europei și-au fluturat pletele în vânt și au făcut revoluție. În viața lui, mai ales în epoca de tragedie, străbate un suflu romantic, care îl înrudește cu toate figurile romantice ale secolului.

Vasile Nicola-Ursu nu se înrudește decât cu pământul și cu țărani iobagi. Figura lui de revoluționar nu are nimic romantic, e aspră, e dură, e de piatră tare, cumplită.

Dar ceea ce trebuie mai ales scos în evidență în revoluția lui Horia, este că dintre cele trei căpetenii ale ei, nimeni nu avea mai puțin de cincizeci de ani. Avram Iancu, când a făcut revoluția, avea douăzeci și patru. Cam aceeași vârstă, a tinereții și elanurilor generoase, au avut-o toți eroii revoluțiilor din secolul trecut.

Numai Horia, Cloșca și Crișan, când au pornit revoluția lor, erau niște oameni bătrâni, de peste cincizeci de ani, cu sângele gros și astâmpărat de viață. Revoluția lor a fost a unor oameni maturi. Când oamenii de cincizeci de ani pornesc să facă revoluție, înseamnă că iobăgia de care au vrut să scape era cumplită. Nu au scăpat. Au fost frânți cu roata.

Iar Horia, Cloșca și Crișan, iobagi bătrâni, oameni de piatră și de pământ, se așează în locul cel mai de cinste în galeria revoluționarilor ieșiți din mijlocul poporului român.

IN NOPTILE CU LUNA, FEMEILE TORC CANEPA

Intr'o duminică, pe valea Arieşului coboară dinspre Albac convoaie de săniî încărcate cu scânduri. Oamenii din comuna în care s'a născut Horia le lucrează singuri, cu fierăstraie primitive, şi le duc să le vândă la târgul din Abrud.

Pentru a fi luni dimineaţa la târg, duminică toată ziua şi noaptea fac drumul dintre Albac şi Abrud, vreo patruzeci de kilometri, pe orice fel de timp s'ar nimeri. Uneori pe geruri de douăzeci şi cinci de grade.

În duminica în care i-am întâlnit, era un viscol năpraznic, de puteai crede că o să mute munţii din loc. Ningeă torenţial. Zăpada venea deasă, răpăia, cădea cu o viteză şi o tărie de plumb. La câte un colţ de munte viscolul răbufnea, luând sania ca pe o jucărie şi purtând-o spre prăpastie. În mijlocul acestui prăpăd, dinspre Albac sosea, abia urnindu-se, convoiul nesfârşit al săniilor încărcate cu scânduri. Săniî greoaie, boii orbiţi de zăpadă se opinteau gemând din adâncul măruntaielor. Pe lângă ei, oamenii, roşii de ger ca nişte raci fierţi, înotau în zăpadă până la genunchi, scoteau din beregată câte un sunet gutural, răguşit. Pe hainele şi pe faţa lor zăpada se prinsese de cel mai mic amănunt. Deasupra sprâncenelor se adunase deasă, ca pe o streăşină.

Lung, nesfârșit era convoiul oamenilor din Albac. Pe deasupra noastră trecea uneori câte o rafală puternică. Abia un colț al ei ne atingea în treacă obrazul, jap, jap. Oameni, boi, sănii încărcate de scânduri, parcă fierbeam toți laolaltă într'un cazan imens. Acum, totul pare parcă un vis. Dar pentru nepoții lui Horia, de o sută cincizeci de ani, aceasta e cea mai adevărată realitate.

În fiecare duminică, între Albac și Abrud se scurge convoiul lor greoi și primitiv. Când se face noapte, oamenii dejugă boii și adorm de multe ori alături de ei, în zăpadă. Spre ora două pornesc din nou, pentru a fi la ziuă în târg. Către prânz, după ce au reușit să vândă scândurile, pornesc înapoi, cu saci de mălai în sanie.

Pe valea cealaltă a Arieșului, spre Vidra, drumul e neumblat.

Acolo, oamenii își fac provizii odată pe an, toamna. Iarna cioplesc din lemn ciubere, doniți, cu care au să colinde peste vară toată țara. Cei mai înstăriți în căruțe. Ceilalți pe spinarea unui cal. Alții, în propria lor spinare. Iarna stau la adăpost și își fac marfă pentru vara următoare.

Pe valea aceasta se află cel mai mic și mai sărac sat: Ponorel. Case mici din bârne, cimitir cu nenumărați brazi împodobiți cu lână roșie, ceea ce înseamnă mulți morți tineri în ultimul an.

Statistica primăriei din Ponorel arată că la 1900 de locuitori există următoarea avere:

83 cai,
305 vite cornute,
479 oi,

22 porci,
 37 capre,
 380 găini,
 16 stupi,
 72 câini.

Socotiți câte ouă pot să mănânce pe an cei 1900 de oameni dela cele 380 de găini! Socotiți câtă untură revine dela cei 22 de porci!

Pentru a vă da seama de sărăcia acestor oameni, socotiți numărul câinilor: — 72 de câini la un sat așezat în inima munților și pădurilor cu lupi.

Cu toate că pământul din țara lor e cât se poate de ingrat, sunt Moți care se ocupă cu agricultura. Acesta este cel mai impresionant capitol al vieții din Țara Moților: lupta dintre om și natură, eforturile desnădăjduite pentru a smulge pământului o înghițitură de hrană. Pe o zi călduroasă de primăvară, câțiva oameni se străduesc amarnic și cumplit, își chinue boii pentru a urca pe coama unui munte o sută de kilograme de băligar. El singur, pus deasupra pământului pietros, îl poate face să dea firul verde al porumbului. Un sat întreg nu se gândește toată viața decât cum să-l transporte mai lesne sus, acolo unde fiecare om are o palmă de loc.

Caracteristic pentru așezările omenești din Țara Moților e felul în care sunt risipite casele satului: câteva case într'o vale și pe urmă restul satului împrăștiat pe dealuri, prin munți, prin văgăuni. Sunt sate așa de risipite încât, dacă între un om și un altul este o distanță de numai un kilometru, oamenii aceștia își zic că sunt *vecini dulci*, adică vecini apropiați. E ceva de neînchipuit un sat din Țara Moților, cu ca-

sele acelea împrăştiate la mari distanţe, una pe deal, alta în vale, alta ascunsă în cine ştie ce văgăună. Din această pricină e aproape imposibil să se predea carte copiilor şi procentul de analfabeţi e mai mare de şaptezeci la sută. Pe timp de iarnă oamenii rămân *complet izolaţi* unul de altul.

Intr'un sat, un om a vrut să mă ducă într'oză cu sania, dar n'a putut pentru că vitele lui se aflau într'un grajd construit mai pe deal, iar în jurul lui zăpada se aşezase atât de mare, încât vitele nu mai puteau fi scoase decât la primăvară. Asta se întâmplă destul de des şi cu vitele şi cu oamenii. Câte o familie rămâne izolată în casa ei, luni întregi.

Păreau cam ciudaţi Moşii, cu obiceiul acesta de a se cocoşa pe cele mai înalte vârfuri. Şi nici măcar toţi la un loc ci răzleţi, grozav de răzleţi. Am privit într'un rând o casă aşezată pe coama unui munte, amarnic bântuit de vânturi. Jos, în vale, era loc destul şi linişte. Spune dumneata, l-am întrebat pe omul care mă ducea cu sania, Moşul acela, care şi-a făcut casa tocmai acolo, nu e el cam *bolunt*?

— Nu e bolunt săracul, mi-a răspuns omul, dar acolo işi are el locul.

— Bine, dar nu găsea pentru casă o palmă de pământ în vale? Să fi fost tot satul la un loc.

— De, de găsit, găsea. Dar dacă stă acolo sus, stă cu vitele lui. Aşa că nu mai trebuie să urce primăvara băligarul.

Aşa dar, omul stă departe de restul satului, izolat, singur pe locul lui, pentru ca gunoiul care îl îngraşă, să nu mai trebuiască urcat din

vale cu boii, sau pe spinarea cailor, muncă îngrozitoare a acestor locuri aspre.

Totuși, când au de dus sau de adus ceva la casa lor, tot numai pe spinarea calului o pot face. Un om cu un cal de căpăstru, iar pe spinarea calului o pereche de desagi, aceasta e viața din Țara Moților. Uneori, pe spinarea cailor e un convoi de nuntă. Mireasa își dă voalul la o parte, încalecă bărbătește și pornește la biserică urmată de restul nuntașilor, iar lungul șir al călăreților nu se strică nici după ce ajung la drumul mare.

Dar înmormântările nu se fac în atâtea rânduri tot pe cai? În multe sate cosciugul, mai ales când e al unui copil, e legat pe spinarea calului și omul coboară cu el de căpăstru la biserică și la cimitir. Calul e un animal providențial în aceste locuri. La toate întâmplările, el e tovarășul nedespărțit al omului de munte. Și Moții sunt oameni de munte. De o mie de ani, ei sunt legați pe viață și pe moarte de acești munți încruntați, cu creste ascuțite, spintecând simbolic urgia vânturilor.

— Am păstrat pentru sfârșit, ca pe un omagiu, rândurile în care voi vorbi despre munca femeilor moațe. Muncă aspră și dură, de cele mai multe ori cot la cot cu bărbatul, în pădure, pe drumuri prăpăstioase, în mijlocul haitelor de lupi. Dar nu de asta vreau să vorbesc. Ci numai de cât trebuie să muncească o moață, pentru a scoate din mâinile ei aspre o cămașă de cânepă.

În această țară de piatră și de realități concrete, am întâlnit un singur lucru halucinant: lupta femeilor cu cânepa. Barbară plantă, care

pentru a se lăsa prelucrată în pânză, pretinde un tribut de muncă grea, cu care s'ar putea clădi pe suprafața pământului orașe, cetăți, noi piramide. De îndată ce recolta de cânepă e gata, pentru femeile moațe, zeci de mii, femei și fete, începe o viață de trudă. În fața mijloacelor lor reduse, primitive, cânepa e exasperant de tenace și nu cedează decât după ce femeile au prestat un tribut aproape de sânge. Lemnoasă, uscată, se încâlcește, nu-și dă drumul. Și abia după ce firele lungi au fost desprinse de pe lemn, începe adevărata muncă, toată iarna.

La ora trei noaptea, femeile Moșilor se scoală din somn, aprind lampa, iau cânepa și încep să o toarcă. Se face ziuă, îngrijesc de copii, pregătesc mămăliga și în acest timp nu lasă furca din mână. Și torc în fiecare seară, la lumina lămpii sau a focului, cam până la ora la care cucoanele din București părăsesc sălile de spectacol. La trei noaptea, femeile moațe se scoală din nou. O iarnă întreagă la ora trei noaptea. Afară de luni când se scoală la două. Pentru că în ajun fusese duminică, nu lucraseră și se culcaseră mai devreme.

Din toată această trudă, căreia îi trebuie adăugată aceea a țesutului la război, fiecare gospodărie se alege în primăvară cu un cearceaf scortșos și cu câteva cămăși aspre și negre, care dacă ar fi fost confecționate din „americă“, ar fi costat câțiva poli. Munca bărbaților în luptă cu pământul sau cu pădurea e tot atât de grea și cu rezultate tot atât de amarnice. Oamenii aceștia trăiesc în urmă cu o mie de ani, nimic nu s'a schimbat în țara lor de atunci și până acum. E drept, uneori femeile torc cânepa la o lampă cu petrol. Dar de cele mai multe ori, la

flăcările focului. Și în nopțile cu lună, numai la lumina lunii.

Inchipuți-vă o țară de munți, o sută de kilometri de munți în lung și lat. Văi adânci, creste ascuțite, prăpăstii, păduri imense de brad. Peste acest peisaj și peste satele pierdute în văgăuni a nins trei zile și trei nopți în șir. Totuși, în fiecare seară se mai aude cântecul femeilor din tulnic, trezind cu sunetul lui ecoul munților. Dar acum e trecut de miezul nopții, furtuna s'a potolit, e o liniște imensă. Și deodată, deasupra acestei țări de munți, răsare luna. Crestele acoperite de zăpadă lucesc albe și reci, ca într'o eternitate polară. Și totuși, în această largă și fantastică liniște a munților, ceva începe să se miște. Luna vede cum în dosul ferestrelor dela casele pierdute pe coaste, încep să apară niște mogâldețe, un fel de momâi omenești. Sute, mii, zeci de mii. Sunt femeile Moșilor care au simțit că afară trece luna și s'au apropiat de geamuri să-și toarcă furca de cânepă. Ele însele în cămăși grosolane de cânepă. Femei aspre, bătute de vânt, cu mâinile bătătorite, cu fruntea încrețită, îmbătrânite înainte de vreme.

E un spectacol straniu, își zice luna, acești viermi omenești care se agită acolo pe pământ până și noaptea. E un spectacol straniu, repetă munții. Și femeile torc, torc grăbite, de o mie de ani torc grăbite.

II

M U N Ţ I I D E A U R ,

1

La ora cinci dimineăta, când întunerecul de iarnă mai apasă peste munţi, greoi şi compact, peisajul fantastic al Roşiei-Montana începe să se anime. De pe creste, dintre crăpăturile munţilor, din văgăuni laterale, încep să apară primele felinare ale minerilor. După cum îşi au casa şi satul, unii urcă pe deal spre gura minei, alţii dimpotrivă, au apărut sus de tot, de după o creastă de munte şi încep să coboare în vale. Dela stânga, dela dreapta, din sus, din jos, luminile apar deodată din toate părţile, merg în toate sensurile, coboară, urcă, după cum o cere drumul lor în lungul potecilor, ocolind stâncile, ţinându-se pe' buza prăpăstiilor... Sute de felinare apar pe rând, în cele mai neaşteptate puncte ale întunerecului. Pământ orizontal nu există aici.

Normal, oamenii circulă aici pe o linie care oscilează între vertical şi orizontal, confundându-se de multe ori cu verticala, apropiindu-se foarte rar de orizontal. Uneori drumul pare că se netezeşte, dar după doi, trei metri o ia din nou în sus, sau în jos, ţinând-o astfel câte un kilometru. Pe linia aceasta circulă minierii, îşi situează casele: pe creste sau în văi adânci. Aşa că omul care se află în mijloc, e înconjurat de viaţă nu numai de jur-împrejur, ci şi de un fel de *jur împrejur vertical*, pe sub picioarele

lui, și pe deasupra capului. Aici, cel care ar vrea să îmbrățișeze dintrodată toată viața, n'ar reuși doar cu gestul clasic al brațelor deschise. Viața cea multă s'ar afla cu sute de metri deasupra, cu sute de metri dedesubt. -

Așa se face că la ora cinci dimineața, când minierii pornesc la lucru, felinarele lor apar din toate părțile. Din sus, din jos, mai de pe la mijloc, dela stânga și dela dreapta. În bezna grea care domnește pretutindeni, până pe cele mai înalte creste, luminile par că plutesc în aer, într'o imensă gură de prăpastie. E ceva care ține de haos. Uneori, când întunericul nu e atât de opac și se zăresc în noapte siluetele masive ale munților, migrațiunea aceasta a luminilor se precizează, prinde contur. Se văd parcă pâcurile de oameni cum trec de pe un munte pe altul, cum ocolesc prăpăstiile, cum coboară pe potecile înguste spre gura minei. Uneori se aud glasuri nedeslușite și câte un bocanc se izbește de vreo stâncă rămasă neacoperită de zăpadă.

Spre ora șase, sgomotele acestea care păreau un început de viață, încetează complet și o liniște grea, de moarte, apasă din nou peste întreg peisajul. Un cocoș care cântă vestește parcă miezul nopții. De jur-împrejur domnește un întunerec profund. La ora șase, noaptea începe din nou. Cele câteva sute de felinare care se clătinaseră pe munți au fost înghițite de gurile negre și adânci ale minelor de aur. Ceva mai târziu, când de pe crestele înzăpezite răsare soarele, el găsește satul pustiu, lipsit de oameni și de viață, nemișcat, încrămențit, ca într'o eternitate polară. Și rămâne până spre seară când, de pe gurile minelor, oamenii vor ieși galbeni, pământii, fiecare cu felinarul în mână.

Așa sunt minerii, fiecare cu un felinar în mână. Din tot ce au la ei, atunci când pătrund în fundul pământului, plămâni, sănătate, vigoare în mușchi, nu se mai întorc afară decât cu felinarul. Iar atunci când coboară pentru odihna de veci, în ultima clipă tovarășii le aruncă în groapă, peste cosciug, felinarul de o viață întreagă. Și în gând le spun: noroc bun!

„Noroc bun” e salutul minerilor pe care îl spun oricui și în orice împrejurare. Noroc bun și în mână un felinar. După asta se deosebesc de ceilalți oameni care muncesc afară, la lumina zilei. Fiecare muncă își are extenuările ei, sudoarea ei de sânge. Dar ceea ce e deosebit în viața minerilor, tragică deosebire, e că munca lor trebuie să se împlinească sub pământ, în întunec adânc, prin galerii strâmte în care se târăsc ca niște cârțițe.

Afară răsare soarele, sosesc în piață căruțe cu alimente, un tren pornește chiar în clipa aceea din gară; aici nu se știe nimic: e în fundul pământului. Afară poate să cadă o ploaie de primăvară, sau să se deslănțue o furtună, să vină puhoaietele și să înnece câmpiile; aici nu se știe nimic: e în fundul pământului.

E drept că nici afară nu se știe nimic din ce se întâmplă aici când fac explozie magaziile de dinamită, când galeriile se surpă peste oameni, când atâtea dezastre au loc în întunec. Nimic din ce se petrece aici nu poate să răzbată afară, prin stratul gros de pământ care desparte pe mineri de restul lumii.

Pe mare, un vapor tot se mai întâlnește cu altul, o barcă de pescari tot mai zărește alta și de pe o creastă de val oamenii își fac semn cu mâna. În fundurile adânci ale minelor, oamenii

orbăcăesc prin galerii strâmte, fiecare în văgăuna lui plină de întunec, bătând cu ciocanul în stâncă, punând dinamită, înaintând tot mai adânc. Când se întâlnesc la o răscruce își strigă unul altuia noroc bun, și din nou se apleacă peste daltă, sfredelind, înaintând, târindu-se pe burtă pe sub stânci enorme, tot mai adânc în fundurile negre ale pământului.

Pe timp de iarnă, minerii dela mina statului, unde lucrul e reglementat, văd lumina zilei la ora trei după amiază. Ceilalți, care lucrează în mine particulare sau pe cont propriu, n'o văd niciodată. Dintre aceștia sunt mulți la Roșia-Montana. Ei lucrează minele „în dijmă”, așa cum țărani lipsiți de pământ lucrau pământul proprietarului. Sunt oamenii cei mai săraci din sat și proprietarii de mine le dau voie să pătrundă înăuntru și să scoată minereu, oprindu-și din zece măsur, două. În alte părți sunt ingineri, studiind în permanență terenul, prevenind pe cât se poate accidente; în alte părți sunt motoare, instalații electrice, vagonete; La Roșia-Montana, în minele de care a fost vorba, nu sunt decât oamenii în mână cu un ciocan și o daltă. Niciun fel de instalație. O poartă de lemn la gura minei și atât.

Incolo, mina sau *baia* cum îi spun oamenii, o hrubă adâncă, neagră, plină de văgăuni și de prăpăstii din fundul cărora minereu este scos în cel mai fericit caz cu roaba, dacă nu cu sacul în spinare.

Oamenii pătrund înăuntru acestor haotice scorburi, de pe tavanul cărora plouă cu stânci, neînarmați, nepreveniți, neapărați de nimic. Sacul în spinare, felinarul în mână, „patronul” de dinamită în buzunar și *băeșul* coboară la sute

de metri în pământ să caute aur.) Aur? Aur! Dar ce fel de aur! Nici dracul n'ar fi putut să-l împrăștie și să-l ascundă mai bine.

În fundul pământului, după ce cobori o oră întreagă, mergi apoi printre bolovani, te strecorei pe lângă o prăpastie, te târăști pe burtă vreo sută de metri, urci puțin, cobori din nou și iar strecurându-te printr'o gaură de șarpe, ajungi la aur. Adică la o stâncă printre ai cărei pori, la fiecare metru cub, se găsește risipit, de nu-l poți vedea cu ochiul liber, două fire de aur. Oamenii pun mâna pe ciocan pe daltă și pe dinamită și încep să sfărâme stânca.

După aceea trebuie să faci drumul înapoi, cu sacul de minereu în spate, târîndu-se pe burtă, strecurându-se pe sub stânci, ținându-l uneori între dinți. Toate acestea în fundul pământului, în cel mai gros întunec care o domniț vreo dată pe lume. În timp ce toată mina se sgudue din temelii de bubuiturile dinamitei, năpraznică descărcare de sgomot, mai impresionantă decât un bombardament de artilerie.

Înainte de a intra în mină oamenii îngenunchează și spun o lungă rugăciune. Ori de câte ori dau foc la fitilul dinamitei, scurt, pentru a face economie, se închină, strigă: Doamne ajută! și fug spăimântați să se ascundă în vreo scorbură apropiată. Când îi ajunge din urmă aerul deplasat cu violență de bubuitura exploziei, toate felinarele sunt stinse și în bezna grea care urmează, celelalte explozii se succed tot mai aproape, sfărâmându-ți inima.

Afară, pe pământul muntos al Roșiei-Montane, se înalță spre cer turlile a șapte biserici. Pe fiecare vârf de munte o cruce se profilează pe cer, și la toate răspântiile se înalță o troiță sau

un Christ dă ipsos la picioarele căruia sunt cununii veștede de flori.

Viața din acest sat de pe vârful unor munți din Ardeal seamănă cu viața din satele de pescari de pe malul mării, din țările apusene și catolice. Aceași religiozitate, candelile aprinse la toate răspântiile, serbări și slujbe în cinstea sfintei Barbara, patroana minerilor. Aproape în fiecare casă sunt două ciocane încrucișate și deasupra o cruce. Minele toate sunt botezate cu nume de sfinți. La intrarea lor, o cruce enormă sau un Christ.

Ca și în satele de pescari, femeile au acelaș fel de a-și aștepta bărbații plecați undeva unde îi pândesc mari primejdii. În lipsa lor, satul e pustiu: o femeie sau un copil trec drumul și din fiecare amănunt se vede că sunt parcă pe malul unui ocean, în preajma unei realități nemuritoare de pe urma căreia în fiecare clipă se pot aștepta la o nenorocire.

Cot la cot cu catastrofa, față de care minerii n'au căpătat de o sută de ani niciun nou mijloc să o stăpânească sau să o evite, viața lor a rămas ca în veacurile trecute. În alte părți sunt mine străbătute de curent electric, oamenii coboară și sunt scoși afară cu ascensoarele, înăuntru sunt galerii în care pot merge drept în picioare, dinamita e aprinsă de departe prin contact electric și ventilatoarele scot fumul afară. Aici, după ce pe la ora zece a făcut explozie primul rând de dinamită, mina se umple de un fum gros, înecăcios, în care oamenii rămân să lucreze până seara. Și seara, pentru a ieși afară se târăsc pe brânci prin galerii înguste de șobolani. Minerii ca la Roșia-Montana n'au se mai află în nicio altă parte a lumii.

Intr'o iarnă, de neuitat, din pricina peisajului exaltat acoperit de zăpezi imense și din pricina altor imensități și exaltări, interioare, mi-a fost dat să cunosc felul de a scoate aur și viața minerilor dela Roșia-Montana. E o localitate înconjurată de munți convulsionați, înăuntrul cărora oamenii sfredelesc fără încetare de două mii de ani, de pe vremea Romanilor. Azi, munții aceștia sunt ca niște bureți aproape, într'atât au fost de ciuruți. Aur a mai rămas puțin. Și descendenții unui neam care timp de două mii de ani n'a făcut altceva, îl caută cu desna-dejde, coborînd tot mai adânc în fundul pământului. Cu un felinar, cu un ciocan și un carțuș de dinamită. Isprava lor nu e mai prejos de a acelor oameni oceanici care coboară printre rechini în fundul mării, după perle, cu un singur cuțit în mână.

Am coborît pentru prima oară într'o mină de aur în ziua de 6 Februarie 1935, la șase dimineața. Când la două după amiază am ieșit, primul lucru pe care l-am făcut a fost să mă privesc într'o oglindă. Eram atât de plin de imaginerile violente ale lumii în care pătrunsesem, eram atât de tulgerat pe dinăuntru de ele, încât îmi părea că am fost preschimbat, că nu se putea să mai am aceeași față ca până atunci. Se pare că lucrul acesta era atât de adevărat, încât în prima clipă am crezut că nu-i bună oglinda. În apele ei plutea un cap ciudat și verde, urcat la lumina zilei din străfunduri spăimântătoare.

În zilele care au urmat, coborînd mereu în mină, m'am obișnuit, și cred că fața îmi rămânea neschimbată. Dar înăuntru, o pojghiță de

creier cred că arăta ca pereții unei case după un bombardament de artilerie. Cu o violență asemănătoare ți se fac cunoscute realitățile minei, începând dela obrazul chinuit al oamenilor, până la bubuiturile exploziilor de dinamită.

În mijlocul celorlalte câteva zeci de mine particulare se află, pe o imensă întindere pe sub pământ, mina statului. Față de celelalte, e o mină modernă. Are o linie de vagonete și câteva galerii lungi, boltite. Cu mina aceasta mi-am început ucenicia, într'o dimineață la cinci, când de pe crestele munților și de prin crăpăturile lor adânci, au început să apară primele felinare.

Cam pe la mijlocul satului, mai jos de o biserică, mai sus de alta, se află o casă mare, dreptunghiulară, în fața căreia se înalță spre cer un șir de brazi înalți, acoperiți cu zăpadă în vremea aceea. Patru sute din luminile care se agită pe munți, se îndreaptă spre casa aceasta. E intrarea în mina statului.

Înăuntru aceste case, în camera cea mai mare, cam cât o sală de restaurant, jos pe podea, se află un capac ca de pivniță. Îl ridici, și dedesupt e mina statului. Oamenii coboară pe scări subțiri de lemn, așezate vertical, încât trebuie să se țină de ele, tot timpul, cu mâna. În fiecare dimineață, cele patru sute de oameni, înșirați unul după altul, trebuie să coboare în acest puț adânc, în zece minute. Și la ora două, după ce termină lucrul, pentru a ieși la lumina zilei, trebuie să le urce din nou, drept în sus. Închipuiți-vă această scară absolut verticală, pe care cei patru sute de oameni trebuie să urce după o zi de muncă. Fiecare din ei urcă neîntrerupt, fără să se oprească o singură clipă, intercalat ca o za în lanțul celor patru sute. După o

zi de muncă istovitoare în fundul pământului, urcușul acesta satanic durează un sfert de ceas. E un lucru imposibil, de neimaginat. Cu toate acestea, minierii dela Roșia-Montana îl fac în fiecare zi. Nu pot să-mi închipui cum.

Doi kilometri mai jos, de această intrare, se deschide un drum orizontal pe care merg vago-netele. Intre acestea două, e un altul în diagonală, pe care pătrund inginerii și conducătorii.

În fiecare dimineață, casa cea mare, cu ziduri drepte, ca de cazarmă, se umple cu oameni. E o încăpere cu bănci pe lângă pereți, iar pe una din laturi, cu un fel de catedră ca de școală, pe care se află un crucifix. Minerii încep să sosească și să tropăie pe afară. De pe munți, luminile se scurg mereu în partea aceasta. La cinci și jumătate s'au adunat aproape toți. Fiecare cu felinarul lui de carbid, căruia îi mai dă apă și îi potrivește flacăra. Când apa a stat prea mult deschisă, flacăra târșnește în sus, cu putere, ca o sondă incendiată. Minerul strânge cu putere șurubul. Carbidul i se pune la socoteală.

Patru sute de flăcări pâlpâie în odaia aceasta mare cu scândurile acoperite cu straturi vechi de noroi. Patru sute de oameni. E o tăcere prea mare pentru atât de multă lume. Nu se vorbește. Fiecare tăcut, cu felinarul lui, pe gânduri.

- * Sunt oameni cu fețe mari, osoase, cu părul năclăit de pământ, cu mustățile țepoase și aspre. Imbrăcămintea le e scorțoasă, cu petice groase în coate și în genunchi. Bocancii uscați, arși de apa prin care merg în fundul pământului. Și mâinile le sunt arse, tăbăcite, cu crăpături adânci pline de pământ. Sunt unii din alte sate, de peste munți, și pentru a ajunge aici la timp se scoală în fiecare dimineață la ora patru sau

chiar la trei. Fac mai bine de două ore pe drum, trecând crestele înalte pline de beznă. Acum au ajuns toți. Pe munți nu se mai vede nicio lumină rătăcitoare. Cu cât ceasul din perete, de deasupra catedrei, se apropie de șase, ei părăsesc băncile de pe lângă pereți și, în mijlocul camerei, încep să se adune unul lângă alful, să se strângă în turmă.

Bate afară un clopot și începe apelul. Ianuș Niculae. Este, răspunde cel strigat. Ștefan Vârj. Este.

Pentru mulți dintre ei, după „noroc bun”, aceasta e a doua vorbă pe care o spun astăzi. Pe urmă începe rugăciunea. Cei patru sute de oameni îngenunchiază. Astăzi rugăciunea o spune primarul satului care lucrează și el în mină, șef de echipă. E un om gras, cu mustăți mari și poartă la pălărie, în locul panglicei, fitil de dat foc la dinamită. Rugăciunea e lungă, ține aproape cinci minute. Minerii își pun mâinile lor aspre de muncă, una în alta, cu un gest de evlavie copilărească. Pe urmă se pregătesc să intre în mină. Câte unul își potrivește mai bine în buzunar o sticlă cu lapte.

Conducătorul care a citit apelul, deschide o magazie și împarte la o duzină de oameni ziare vechi. Ziarele vechi sunt un material necesar pentru exploatarea minei, ca dinamita sau carbidul și, cântărite cu cântarul, sunt ținute în magazie. Atunci când se dă foc dinamitei oamenii răsucesc o bucată de ziar și, aprinzându-l la flacăra felinarului, o pun la capătul fitilului. Este categoric interzis să se dea foc direct cu felinarul. S'a întâmplat de multe ori ca, în contactul cu fitilul, flacăra felinarului să se stingă,

iar minerul, rămas în întunec, n'a mai putut fugi și a fost prins de explozia dinamitei.

Prima echipă de mineri trece în camera unde e gura puțului. Când capacul e deschis, din puț pe care îl credeam pustiu, țâșnesc afară doi oameni. Sunt paznicii care peste noapte au fost închiși în mină. Galbeni-verzui, ei vin dimineața aici și așteaptă sub capac să li se dea drumul. În locul lor încep să coboare echipele, pe rând. Oamenii își mai potrivesc sticla cu lapte și își dau drumul pe gura puțului, luminându-și-l fiecare cu felinarul.

Ultima echipă, ultimul om. Lumina din puț se duce tot mai la fund, dispăre complet. Atunci capacul greu se închide peste ei și zăvoarele sunt trase. Pe pământ n'a mai rămas nimeni.

Capacul s'a închis peste ultimul om. Sala cu crucifix a rămas goală. E rândul nostru să intrăm în mină. Mario, spune inginerul, pregătește și pentru dumnealui un felinar. Femeia îl umple cu carbid, toarnă apă și dă foc. E un felinar de inginer, al cărui reflector de aramă avea să-mi frigă în nenumărate rânduri mâinile.

Afară, întunerecul stăruie compact. Se ghicesc totuși siluetele masive ale munților apropiați. Coborînd o movilă de pământ, ne strecurăm pe o potecă îngustă. Intrarea la care ajungem seamănă cu aceea a unui bordei. Numai ușa e din scânduri grozav de groase și incuiate cu o broască a cărei cheie enormă are un sfert de metru lungime. Un băiat vine cu ea să ne deschidă. În urmă, ușa e incuiată din nou. Când vrei să ieși, tragi de o sârmă care merge până aproape de birou, într'un copac unde se află un clopot. Nu e singura și nici cea mai veche dintre instalațiile primitive ale minerilor din Roșia-Montana. Uneori clopotul se înțepenește și trebuie să tragi atât de tare încât se sgâlțâie și copacul.

Dar n'ai timp să te gândești mai mult sau să ironizezi aceste amănunte. În câteva minute „Impărăția“ începe să te uluiască și peste o oră te afli în plin haos.

Impărăția e mina statului, și a rămas până azi cu numele acesta, căpătat pe vremea când

era a Austro-Ungariei. Mai înainte a fost a Romanilor. Și mai înainte a Dacilor. Și mai înainte... E veche, de mii de ani și haotică, Impărăția! Nici cea mai bogată imaginație nu și-ar putea închipui ce au făcut oamenii aici, în decursul celor câteva mii de ani de când au început să scoată aur. Sunt cele mai vechi mine din Europa. Înaintea Dacilor au fost Agatyrșii. Și înaintea lor, alții. Căutători de aur cu toții. Romanii au venit în Dacia, atrași de faima acestor mine. Urmele exploatării lor au rămas intacte, absolut intacte. Galerii drepte, simetrice, săpate cu ciocanul și cu dalta, centimetru cu centimetru.

Cu totul altceva a fost atunci când s'a descoperit dinamita. Aceasta a rupt neregulat, a făcut hrube și crăpături adânci, un labirint întortochiat și colțuros cum nimeni nu-și poate închipui că există. Din prima dimineață în care am intrat în mină cunosc tot haosul ei, într'o inițiere neașteptată și plină de neprevăzut.

Cu felinarul în mână înaintăm. E la început o galerie de câteva sute de metri, boltită. Mergem pe scânduri înșirate una după alta, prin noroiul galben de pe jos. Miroase a mucegai, a umezeală, a lemne putrezite. Pe urmă nu mai miroase a nimic. Ne-am obișnuit.

Cândva, galeria boltită se termină și încep pereții naturali, de piatră. Călcăm acuma de-a dreptul pe stânca, uneori goală, alteori acoperită cu pământ. Peste altă sută de metri, se termină și galeria aceasta. Și începe haosul.

Coborâm o scară de lemn, verticală. Când ajungem jos, facem câțiva pași și o nouă galerie pornește oblic, spre fundul pământului. Coborâm pe un drum neregulat, din stâncă în stâncă, în-

țepenind piciorul. Din nou ajungem jos, mergem orizontal un fragment de galerie, cotim la dreapta odată, și din nou începem să coborâm printre stânci, când aplecați să nu ne lovim în cap, când având deasupra noastră un gol de zece metri. Ridicăm felinarul și căutăm să vedem în sus, până la tavan. Deasupra, între pereții prăpăstioși și abrupti, sunt prinse lemne groase peste care s'au făcut poduri. Pe acolo s'au cățărat oamenii după aur în veacul trecut.

Mergem mai departe. Trecem printr'o galerie romană. E dreaptă, cu pereții regulați ca a unui coridor. Urmele de ciocan care se văd pe stâncă sunt de acum două mii de ani. La capul acestei galerii, din nou începe haosul. O galerie pornește în jos, alta pleacă la stânga. Pe oricare din ele ai porni, e sigur că peste câteva zeci de metri nenumărate galerii se vor desface în toate părțile, în sus, în jos, la dreapta, la stânga. Cum mergi uneori între pereți regulați, crezi că nimic nu se mai poate întâmpla. Exact în clipa aceea, se deschide în tavan, deasupra capului, o gaură mică, de pod. Dacă te ridici și te strecoari prin ea, un drum urcă oblic până la o galerie romană, în dreapta căreia se află o prăpastie căreia nu-i poți zări fundul.

Mine ca la Roșia-Montana, neregulate, haotice, pline de vătăuni și de sute de scorburi, nu mai sunt nicăieri, în toată lumea. Cele mai faimoase mine nu pot oferi decât un spectacol banal pe lângă Impărăție. Acolo, pe măsură ce se înaintează, galeriile sunt zidite, niciodată nu va putea fi văzut altceva decât un nesfârșit gang subteran. Aici, stânca a fost tare și totul a rămas după cum a rupt ciocanul și dinamita. Sute de galerii se întretăie, pornesc și se afundă în

toate părțile și nimeni nu le mai știe socoteala. Pe dedesuptul, în măruntaiele câtorva munți. Sute de kilometri pătrați.

După ce tot coborâm dintr'o galerie în alta, ajungem jos, la „orizont”. O rețea de galerii, perfect orizontale, străbate toată mina. Pe unele din ele, șine de vagonet. Aici ajung întâi oamenii și se răspândesc apoi în toate părțile minei. Iată scara pe care au coborît deadreptul dela suprafață, în câteva minute, în timp ce noi am ocolit jumătate de oră pe galeriile oblice și întortochiate. Pornim pe urma lor, spre „fronturile” de muncă.

Primul front de muncă: *Țarina*. După câteva sute de metri pe galeria orizontală, începem să urcăm, să ocolim, să ne strecurăm printre stânci. Și toate acestea, în față și în spate, cuprinși de cel mai profund întunerec. Fiecare își luminează cu felinarul, atât cât să pună piciorul. Incolo, beznă grea, compactă. Întunerecul se risipește o clipă, cât trecem, și pe urmă începe să domnească din nou. În drum, zărim ca într'un vis, pereți de stâncă, întunecați, străbătuți de dungii și de crăpături, ziduri naturale și masive de cavernă. Într'o văgăună plină de umezeală, dăm peste un trunchi de copac, acoperit cu un fel de rugină. E un lemn de pin, de pe vremea Romanilor. A servit drept scară, el singur. Treptele sunt crestate în trunchiul lui, din loc în loc, cât să pui piciorul.

Agățăm felinarele de stâncă și începem să ne urcăm printre doi pereți, ajutându-ne cu mâinile, cu bocancii, cu genunchii și cu spinarea. Ajungem deasupra asudați și gâfâind. Dar ne-am apropiat de *Țarina*. Undeva, de după pereți, se aud ciocanele. Sgomot surd, infundat, cu toate

că de fier pe fier, de ciocan pe daltă. Când suntem aproape de el, de deasupra, dintr'o scorbură, încep să se rostogolească bolovani. Ne lipim de perete. Inginerul strigă. Avalanșa de bolovani încetează. Din întunec se desprinde lumina unui felinar, un om se apropie. „Noroc bun“. E un om cu mustățile mari, țepoase, cu un ochi stricat, acoperit pe jumătate de albeață. De după pereții stâncii, ritmul ciocanelor se aude mereu. Urcăm pe povârnișul de bolovani. Sus de tot, într'o văgăună abia începută în peretele drept, câțiva oameni cu genunchii adunați la gură, stau închiriciți și bat cu ciocanul. Noroc bun. Fiecare își are felinarul în dreptul lui, prins cu cârligul de stâncă. Inghemuiți, bat mereu cu ciocanul, să facă loc dinamitei.

Ne strecurăm pe lângă ei într'o galerie care de data asta coboară. Coborim, o luăm la stânga, mergem puțin orizontal, la dreapta, coborim iarăși și dăm de alți oameni aplecați peste daltă. Dela aceștia ne târim aproape pe burtă pe sub o stâncă enormă care apasă asupra noastră, scăpăm într'o galerie al cărei tavan se înalță, ai cărei pereți se largesc dintrodată încât ne aflăm parcă în interiorul unei imense catedrale. Aceași beznă grea, compactă. Desfac de tot șurubul care regulează apa la carbid și flacăra țâșnește albastră, cu violență. Incerc să văd tavanul. Parcă îl zăresc, parcă ceea ce mi se pare a fi stâncă de deasupra, nu e în realitate decât valul de întunec, pe care lumina nu-l mai poate risipi. Mai multă apă la carbid și felinarul se răsucesce, reflectorul îmi vine peste mâini și mi le frige. Și tot nu pot să știu dacă am văzut tavanul.

Acest haotic interior de catedrală nu e natu-

ral, a fost săpat de oameni centimetru cu centimetru. Se mai zăresc pe pereți urmele schelelor cu care s'au cățarat după aur. O vână de aur. Oamenii îi iau urma și n'o mai lasă, merg după ea în sus sau în jos, până în inima pământului. Deasupra, la vreo zece metri, într'unul din pereți e o gaură. O altă galerie, inabordabilă acum. Un om a pornit de acolo și cine știe unde a ajuns. Noi o luăm pe aici pe jos, printre pereți, și din nou ajungem în galerii strâmte care se desfac una din alta la fiecare zece metri. Ne apropiem de alți oameni lucrând cu ciocanul. Drumul e plin cu bolovani enormi și ne strecurăm printre ei cu greutate. Pe urmă urcăm o pantă, ocolim un perete gros de stâncă și ne aflăm în spatele oamenilor cari lucrează. Fiecare trebuie să facă până la ora zece câte trei găuri adânci de jumătate de metru, în fundul cărora se va vâri dinamita. Adunați sub stânci, bat mereu cu ciocanul, înaintează centimetru cu centimetru.

Mai departe, prin alte galerii. Din câte o văgăună întunecoasă un om iese cu o roabă plină de minereu, learcă de sudoare, gâfâind ca o locomotivă. E o muncă grea, cumplită: oameni de carne și de sânge vâriți într'un munte de piatră, sfredelindu-l, făcându-și loc în el ca niște cârtițe.

Ajungem din nou la orizontul principal, la galeriile cu linii de vagonete. Pornim pe linia lor spre alt front de muncă, spre *Mișcolț*. Felinarul e greu în mână și mergem din traversă în traversă, timp mult, nesfârșit. Ce straniu mi se pare când inginerul spune că e ora opt și jumătate. Sunt aici parcă de o veșnicie. Și iar nu

se mai aude decât ritmul bocancilor noștri pe traverse. Galeria e lungă și netedă ca un tub de ciment. Cândva, în fund de tot se zărește agitându-se câteva felinare și se aude uruind. Sosește un tren de vagonete. Ne lipim de perete și lăsăm să treacă garnitura trasă de un motor Diesel. Vagonetele trec greoaie, pline cu minereu umed, murdar.

Și iar pornim prin galeria nesfârșită. Felinarele își pâlپae flacăra pe pereți. Imagini răzlețe și stranii se prind de retină. În șanțul de lângă linie, plin cu apă de culoarea ruginii, o cracă de brad mineralizată. Undeva unde galeria se lărgeste și se află în peretele ei o ușă de lemn incuiată, magazia cu dinamită, inginerul privește cu atenție o piatră pe care se află o bucată de humă cu un semn ciudat deasupra. Inginerul netezește huma, strică semnul cu ciocanul. E un control al paznicilor de noapte. În vreo cincizeci de puncte principale se află câte o bucată de humă mereu moale, pe care paznicii trebuie să pună o ștapilă, semn că au trecut. Dimineța, punctele acestea sunt controlate, huma e netezită, pregătind-o pentru ștampilele din noaptea următoare.

Din nou galeria cu linii de vagonet, și undeva în perete o boltă imensă, pietruită, cimentată, în care se află o instalație de ascensor. Aici aflu un lucru uluitor. Tot haosul pe care îl văzusem până acum nu era decât parterul minei, partea cea mai apropiată de suprafața pământului.

Mai sunt încă trei etaje în adâncime, mai la fund. Încă trei rânduri de galerii orizontale, fiecare cu șinele lor de vagonet, fiecare cu găurile și vâgăunele lor. Aici eram la suprafața de tot. Deabia de acum înainte aveam să intrăm în fun-

dul pământului. Motorul ascensorului e pus în mișcare, ne suim pe platformă și începem să coborâm. Un puț adânc, nesfârșit. Felinarele luminează pereții. Se zăresc scările pe care oamenii urcă și coboară cu piciorul. Ascensorul servește numai pentru tras vagonetele cu minereu. Coborâm, coborâm, la ultimul etaj, în cel mai depărtat fund al minei.

O baltă cu apă ruginie în care e vârit capul unui sorb.

Motoarele pun în mișcare pompele de două ori pe zi, dar apa tot se adună aici, pe fund. Uruit de fier. De pe galerii oamenii aduc vagonetele pline la ascensor. Galerile sunt mai strâmte, pline cu noroi și pereții te apasă, te innăbușe. Sus parcă ar fi fost un castel. Aici mergem ghemuiți, ne întâlnim cu câte un vagonet și trebuie să căutăm loc unde să ne putem încrucșa. Ne lipim de perete, alături de linie și bocancul alunecă în noroi până la glesnă.

Oamenii cari lucrează aici sunt și ei plini de noroi pe mâini, pe haine, pe obraz. Munca e mai grea, mai înfundată, galeriile te strâng din toate părțile. Și aerul de afară ajunge aici mai greu. Se simte că e în fund de tot. Iată o galerie sprijinită cu lemne care s'au prăbușit: e prărsită acum, plină cu noroi. O alta, strâmtă de tot, duce la câțiva oameni care în fund bat cu ciocanul. Noroc bun. Se opresc o clipă, privesc, răspund și pe urmă din nou se apleacă peste ciocan.

Dintr'o groapă de alături, câțiva scot bolovani de minereu, mari, grei, așa cum i-a rupt dinamita. Felinarul agățat de un colț de stâncă, luminează groapa. Mâinile lor, aspre, groase, cu porii plini de praf de piatră, par ele înșile o bu-

cată de stâncă. Și ascensorul ne urcă din nou la suprafață. În dreptul fiecărui etaj sunt alte galerii, alte gropi, alți oameni care bat cu ciocanul, în scorburi în care ajungi târîndu-te pe burtă. În dreptul fiecărui etaj ne oprim, pornim pe o galerie, pe alta, ne întâlnim cu oameni, spunem noroc bun, mai dăm puțină apă la carbidul din felinar, ne strecurăm pe lângă vagonetele care ne strivesc aproape, ajungem la o scară, urcăm, pornim pe o galerie strâmtă, coborim, dăm de oameni bătând cu ciocanul, noroc bun, mergem mai departe, urcăm din nou o scară, trecem pe lângă o groapă, în fund se aud bătând ciocane, noroc bun le spunem în minte, mergem, mergem, cu felinarul în mână, se zăresc alte felinare, noroc bun, noroc bun, din nou apă la carbid, flacăra țâșnește albastră, de pe o galerie un băiat tânăr împinge un vagonet, în spatele lui e întunec, în față întunec, întunec negru, compact, încă puțină apă la carbid, galeriile sunt strâmte, te apasă, din nou oameni care bat cu ciocanul, din nou noroc bun și toate astea aici, un kilometru mai în fund, un kilometru mai sus, peste tot acelaș lucru, în toate părțile, în toată haotica Impărăție...

— Oouoo pușcaa, oouoo pușcaa.. vine dintr'o galerie laterală ecoul straniu al acestui strigăt. Oouoo pușcaa...

Inginerul scoate ceasul, privește. Dau foc la dinamită, spune el. Oouoo pușcaa... hăue toate galeriile. Câte măi? strigă inginerul.

— Oouoo pușcaa, zece domnule inginer, oouoo pușcaa.. Și în clipa următoare, încep bubuiturile. Ceva trosnește năpraznic, pârîe, sare în aer, bubue formidabil. Pereții galeriilor se sgâlțâe,

tremură, de pe tavan se desprind fire mici de nisip. Una, două, trei, urmează exploziile una după alta. Patru, cinci, șase, șapte... câteva clipe trec și nu se mai aude nimic, așteptăm, așteptăm și deodată, când parcă eram cel mai puțin pregătiți, explozia izbucnește, scurt, violent, năpraznic. Opt numărăm noi în gând, în timp ce urechile ne țiuie, nouă, zece.

— S'a terminat, spune inginerul, putem merge. Dar când să ieșim din văgăuna în care ne ascunsesem: ououo, pușcaa se aude din nou, ououo pușcaa, șasee... ououo, pușcaa... Trei oameni sosesc în fugă gâfâind și se reped în ascunzătoare, alături de noi. De data asta exploziile sunt foarte aproape. Așteptăm încruntați, încordați, până ce se termină.

E ora zece și cele câteva sute de oameni care au intrat dimineață, dau foc acum. Fiecare la câte trei găuri cu dinamită. E ora exploziilor. O răpăială și un trosnet general. Dela un capăt la altul, mina e sguduită cu violență din temelii. Sute de metri cubi de piatră sar în aer. După fiecare bubuitură galeriile hăue multă vreme. Uneori izbucnesc câte treizeci deodată, ca un bombardament de artilerie. Pereții de piatră se clatină, trepidează, sdruncinați până în măruntaie. Haosul minei, destul de mare și altminteri, crește, se intensifică.

Ne întorcem spre Mișcolț, unde exploziile au încetat o clipă. Se fac pregătiri pentru altele. Supraveghetorii de echipă vin și măsoară găurile. Fiecare trebuie să aibă jumătate de metru pentru ca dinamita să rupă cât mai mult. E greu de găurit jumătate de metru în stânca tare, și pe când bat cu ciocanele, oamenii se întrerup, mereu și mai măsoară cât au făcut. Uneori, înain-

te de a se da foc la dinamită — sosește inginerul și dacă găsește gaura prea scurtă e scandal. Deaceea, supraveghetorii au grijă. Cum au început la șase dimineața, până la zece fiecare om și-a terminat partea lui de trei găuri. Și atunci în toată mina pornesc exploziile.

Înainte de a începe, oamenii care le pregătesc, chiar dacă sunt mîneri bătrîni, sunt cuprinși de emoție și neliniște. La Roșia-Montana, au murit destui oameni în fundul minei, pe cînd dădeau foc dinamitei. Minerii o privesc cu teamă.

Dinamita, acest material care e în stare să arunce munții în aer, nu e un lucru tare la pipăit. E dimpotrivă un fel de pastă moale ca marmelada sau ca untul. Fără niciun pericol poți să te joci cu ea în mîna, să o frămânți ca pe o cocă. Teribila dinamită! Dar pe cât e de moale și de maleabilă, pe atît e în stare să sfărîme și stîncile și oasele cînd are înăuntru o capsă careia i se dă foc. Fără capsă, arde încet, încît poți s'o ții în palmă. Cu capsă, sfărîmă tot ce atinge.

Am stat la nenumărate dări de foc, până în ultima clipă. Oamenii știu mai dinainte adăpostul în care au să se retragă. Și, în timp ce unul, pentru a preveni pe ceilalți mineri să nu se apropie, strigă în toate părțile numărul de explozii care au să urmeze, ceilalți tace fitilul, îl bagă în cartuș, cartușul în dinamită, dinamita cu multă grijă în gaură. Dacă au lucrat patru oameni într'o văgăună, douăsprezece capete de fitil negru așteaptă.

— Oouo pușcaa, douăsprezece... oouo pușcaa... strigă din răputeri minerul din gura văgăunei. Oamenii care voiau să vină în partea aceea se opresc, se adăpostesc în vreo galerie

și așteaptă până ce se termină cele douăsprezece explozii anunțate:

Minerii din văgăună se mai asigură încă odată că au liberă ieșirea. Iși pregătesc lămpile la îndemână. Scot din buzunar hârtia. Cei mai mulți fac cruce și spun: doamne ajută! Dela flacăra felinarului aprind hârtia și cu ea dau foc fitilului. Acesta începe să ardă repede, repede, cu sclipiri violente. Minerii fug găfâind unul după altul, aleargă prin galerii și deabia au timp să se arunce în ascunzătoare, că și încep bubuiturile. [Stâncile sunt sfărimate, aruncate în aer, se izbesc de pereții galeriilor, se sfărîmă, e un vacarm și un trosnet îngrozitor]

Câteodată minerii numără până la zece din cele douăsprezece focuri pe care le-au pus și zadarnic așteaptă să le audă și pe ultimele două. Trec clipe grele, bubuiturile nu se mai aud. Inseamnă că s'a întâmplat ceva. Unul din mineri pornește să le cerceteze, să le reaprindă. Și tocmai când își apleacă felinarul spre ele să le vadă ce s'a întâmplat, dinamita explodează. Totul în fundul pământului, pe întunec, în galerii strâmte, apăsătoare. Oamenii povestesc întâmplarea aceluia miner care, după ce a dat foc la șase cartușe, a tot fugit prin galerii și nu se știe cum a făcut că s'a răsucit în loc și s'a întors tot în văgăuna pe care o părăsise, rezemându-se cu spatele de peretele care peste o clipă a sărit în aer.

Sunt destul de stropite cu sânge stâncile din fundul minelor de aur.

Undeva într'o grotă se făceau preparativele din urmă pentru dat foc dinamitei. Erau cincisprezece găuri. Oouoo pușcaa, cincisprezeceeee... oouoo pușcaa...

Primarul satului, gros, nădușit, se scotocea prin buzunare după hârtie de jurnal. Fițilul, îl purta la pălărie, făcut colac în jurul calotei. Să vadă domnu numai cum arde fițilul, zice el, și taie o bucată căreia îi dă foc, așa în vânt. Frumos arde! Flacăra aleargă înăuntrul lui ca într'un tub, și când ajunge la capul celălalt țâșnește afară, cu violență. Când acolo e dinamita...

Cinci oameni o înfășoară cu grijă și o vără în găuri, până în fund. Capetele negre ale fițilului au rămas afară, așteptând. Mai strigă mă, face primarul cu vocea lui răgușită și groasă ca un fund de butoi în care a stat multă vreme vin. Oouoo pușca... Primarul satului e aici, în mină, supraveghetor. Spre deosebire de ceilalți mineri are o basma mare, roșie, cu care își șterge sudoarea de pe frunte. Scoate dela brâu, dintre cârpe, un ceas enorm, atât de mare cât palma lui lată și groasă. Dăm foc domnule inginer. Să rămânem până la ultima clipă în care se poate sta, propun eu, fascinat de catastrofa pe care cu propria lor mână au s'o deslănțue oamenii.

Vreo doi au plecat. S'a făcut deodată mai în-

tunerec. A plecat și primarul. Pe galerii nu se mai aude oouoo pușcaa.. Rezemat de perete privesc oamenii care au să dea foc. Gesturile lor au devenit deodată nefirești, parcă îi stânjenește ceva. Fruntea începe să mă strângă. Sunt apăsătoare toate preparativele acestea. Oamenii răsucesc hârtia, o apropie de flacăra felinarului. Doamne ajută! strigă unul dintre ei tare de tot. Și ceilalți își fac cruce cu mâinile lor de piatră. Fitulurile au început să ardă, sclipitor, ca un joc de artificii. Oamenii își iau felinarele și se strecoară afară. Privesc în fugă grotă, pereții de piatră care au să sară în aer. Peste un minut, peste cincizeci de secunde... Să mergem, spune inginerul, nu mai avem ce căuta aici.

În galerie, dăm peste primar, gros ca un urs. Peste vreo douăzeci de metri se desface în perețe o grotă. Să rămânem aici propun eu. Rămânem, nu-i prea aproape? întrebă inginerul. Nu-i aproape pe naiba, nu vă fie teamă! No, că mai sunt oameni, mormăe primarul cu vocea lui groasă. În fundul grotei, se zăresc câteva felinare, oamenii culcați pe după stânci să se odihnească.

Cum rămăsesem afară, inginerul mă trage înăuntru, în grotă. Mă se păru puțin exagerată această precauțiune. Dar în clipa următoare, prin galerie a trecut un tren năpraznic, vagoanele s'au prăbușit unul după altul, cu sgomot fantastic, îngrozitor. Era aerul deplasat de primele explozii. Dar trecea cu atâta violență, încât părea o masă compactă, un corp tare, metalic. Până în fundul grotei toate felinarele s'au stins dintrodată. Și celelalte explozii, trosnete și bubuituri năpraznice, le-am ascultat învăluți de întunerecul fundurilor de pământ. Toată mina, întregul

munte de granit se sguđuja, vibra grav și profund, haotic.

Prin galerii, năpraznicele trenuri accelerate a-lergau, se ciocneau, deraiau. Stâncile svârlite cu violență se izbeau de pereți, bufneau, se sfărâmau ca niște capete fragile de oameni. Și totul, în întunerec dens, de smoală.

După câteva minute abia, vacarmul s'a potolit, sgomotul a început să se subție și liniștea s'a așezat în straturi prin întunerecul care ne despărțea pe unii de alții. Atunci, în fund au început să scapere chibrituri și felinarele s'au aprins unul dela altul. Flacăra a țâșnit în aer, albastră, im-prăștiind tenebrele. Și am putut vedea că pe o-brajii și în privirile noastre, cataclismul prin care trecusem, lăsase urme.

Nimeni n'are voie să se apropie de grotă în care au avut loc exploziile. Întoarcerea la locul dezastrului se face cu multă atenție. Nu pentru că ar mai fi vreun pericol, ci pentru că printre stâncile sfărâmate se pot găsi bucăți de aur. Un infi-nit număr de măsuri sunt luate, ca aurul să nu poată fi furat.

Nimeni n'are voie să se întoarcă. Timp de o oră, până ce se mai răspândește fumul de dina-mită, oamenii rămân pe loc în grotă în care s'au adăpostit. Intinși pe jos, își odihnesc oasele de munca grea de până atunci. Unii scot din traistă o bucată de pâine și o sticlă cu lapte. Nu toți scot sticle cu lapte.

Câteva zile mai târziu, mă aflu într'o mină particulară. În minele particulare munca e de zece ori mai grea, de zece ori mai plătită cu sudoare de sânge. După explozie, înghemuiți sub o stâncă enormă care apăsa asupra noastră, oamenii au început să mănânce. Unul rodea o

coajă de pâine și bea dintr'o sticlă un lichid incolor, turbure, care părea să fie țuică. Bea cu poftă și din cale afară de multă. Mă uitam la el și așteptam din clipă în clipă să-l aud cântând. Dar omul a băut toată sticla și n'a cântat, ci a rămas mai departe calm și trist, cu mâinile murdare de praf de piatră.

În sticlă avusese zeamă de castraveți, hrana lui de fiecare zi, după ce a sfredelit, cu dalta și cu ciocanul, un metru și jumătate în stânca tare de riolită. Zeamă de castraveți, bucăți de mămăligă, coji de pâine uscată și fum negru de dinamită, iată hrana căutătorilor de aur din Munții Apuseni. Aceasta, și alte câteva lucruri, explică îndeajuns de ce acestor mineri le e absolut imposibil să nu fure aur, atunci când mâinile lor obosite și însângerate îl descoperă în fundul pământului, între crăpăturile stâncilor plesnite de dinamită.

Dar nimeni n'are voie să se întoarcă acolo. Desghiocat dintre stânci, aurul așteaptă jos, materie de preț, improșcată printre pietre, ca niște creieri de om în urma unei catastrofe de cale ferată. Aurul așteaptă. Într'un târziu, oamenii se îndreaptă spre el, numai oamenii de încredere, în frunte cu inginerul, cu conducătorul și cu supraveghetorii. În grotă fumul s'a mai răspândit, dar miroase încă destul de puternic a dinamită.

Oamenii își luminează fiecare cu felinarul și încep să caute. Aurul e prins pe câte o bucată de stâncă, fire subțiri, nestrălucitoare, de o culoare sumbră. În schimb, *pirita* strălucește să-ți ia ochii. Trebuie să te înveți să deosebești aurul. Între crăpăturile unei bucăți de piatră ceva strălucește și îți încântă privirea. Dar nu-i aur.

Altădată, aurul e pulbere, de nevăzut cu ochii

liberi. Dar oamenii cunosc piatra pe dinafară și o pun în cutie. Cutiile în care se strâng cele mai prețioase bucăți de piatră după explozie par termosuri enorme. Când sunt pline, capacul e închis și sigilat cu ceară. Conducătorul pune o șampilă. Inginerul are și el altă șampilă pe care o pune pe un al doilea sigiliu.

Acesta e un principiu de cea mai mare importanță în controlul minei, în ce privește furtul de aur. El se reazemă pe cunoașterea caracterului omenesc. În tot cuprinsul minei, niciodată un om nu e singur, ci pretutindeni sunt cel puțin doi. Doi oameni, înainte de a participa la un fapt interzis, se vor teme ca, dușmănindu-se vreodată, unul din ei să nu denunțe. De aceea, nici nu se concepe că un om ar putea merge singur, prin mină, de capul lui. Intotdeauna, pentru cel mai neînsemnat lucru, trebuie să fie doi. Chiar oamenii, pentru a nu da loc la bănuieli, refuză să meargă neînsoțiți. Odată inginerul a trimis pe unul să arunce în vagonet o bucată de mine-reu, fără importanță, în care se găsea poate a mia parte dintr'un gram de aur. Aceasta nu l-a împiedicat, atunci când a pornit la drum, să-și ia un tovarăș. Altădată, pe o galerie boltită, la kilometri întregi de orice punct cu aur, am întâlnit un miner singur. Ce cauți aici singur? l-a întrebat inginerul cu o voce căvernoasă. Iar către mine: n'au voie, n'au voie pentru nimic în lume să meargă singuri prin mină.

Numai cei care merg la privată, rămân înăuntru singuri. Dar aceștia sunt semnalati, mai ales dacă au pornit într'acolo dintr'un loc în care se știe că e aur, și la suprafață li se face percheziție la piele.

Inginerul apropie felinarul de punctul unde a

avut loc explozia și cercetează filonul. Intre crăpăturile a două stânci enorme, o dungă subțire: aurul. Cu ciocanul, e răcâit și mai curg câteva grăunțe care sunt și ele închise în cutie și sigilate. Acum e rândul minerilor să vină, să îngenunche sub stâncă și să bată din nou găuri, pentru alt rând de dinamită. Dar nu sunt lăsați de capul lor, singuri cu filonul. Cât ține dunga de minereu prețios, filonul e *stropit*. Conducătorul are în buzunar o sticlă cu o soluție chimică și stropește stâncă în toate punctele unde se află aur. Piatra capătă o culoare spălăcită și suspectă, ca o rozeolă de siilitic. Minerul când își ia în primire *ortul* lui cercetează ca toate punctele să fie stropite și îi cere conducătorului să mai dea cu *farbă* prin unele părți pe care el le socotește că nu-s deajuns de însemnate. Pentru a nu avea discuții mai pe urmă.

Astfel stropit, nimeni nu se mai poate atinge de filon. Oamenii pun mâna pe daltă și pe ciocan și încep să sape alătura, în stâncă seacă. Atunci când în stâncă se zăresc stufe de aur, punctul acela e acoperit cu ceară pe care mai marii minei pun ștampila lor, fiecare din ele cu un semn deosebit. Și oamenii bat cu ciocanul în stâncă și au grijă să nu strice cumva vreunul din semne. Bat mereu cu ciocanul, tot mai adânc, tot mai amarnic în piatra stearpă iar punctele cu aur îi seacă la inimă. În timpul acesta supraveghetorii vizitează alte grote, unde au avut loc explozii, și unde oamenii s'au ținut deoparte, așteptând.

După ce aceștia strâng aurul și stropesc filonul, și aici încep să se audă ciocanele, mereu, ore întregi. Când fiecare om și-a terminat cele trei găuri subțiri și lungi de câte o jumătate de me-

tru, supraveghetorii sosesc din nou, își apropie felinarele de stâncă și examinează cu atenție filonul, dacă semnele n'au fost stricate. Numai după aceea se pune dinamită, se dă foc și din nou se adună aurul, e închis în cutii și sigilat cu două ștampile.

Dar sunt apoi vagoane întregi de minereu din care abia la o mie de kilograme se poate scoate un gram de aur. Acesta va merge afară, la șteampuri, să fie sfărîmat. Sunt stânci mari, dar coapte de explozie și oamenii le desfac cu ciocanul. Sunt bucăți mici de piatră, minereu, pe care îl scot cu copaia din gropi adânci și apoi îl poartă în roabă, kilometri întregi, prin galerii strâmte și apăsătoare. E o muncă surdă în fundul pământului, o muncă pe care niciun ochi străin n'o cunoaște.

Oamenii au coborît aici pe când afară era încă întunerec deplin. Au sfredelit ore întregi în piatră, s'au târit ca niște cârțițe prin galerii strâmte, pline de beznă și de umezeală. Bocancii lor sunt scorțoși, hainele groase, pline cu petice. Măinile umflate, crăpate, petrificate. Și obrazurile sunt asemenea pietrii: aspre, tari, imobile.

Către ora două se pregătesc de ieșire. Se adună cu toții în dreptul puțului și încep să urce scările așezate vertical. Patru sute de oameni, înșirați unul după altul, spre soare, spre lumină. Urcă drept în sus, vertical, așa cum urcă arborii spre cer. Dar în acest urcuș de necrezut, oamenii își distrug inima și plămâni.

Afară e soare, frumos, și în primele clipe lumina ne arde ochii. Dar minerii mai sunt ținuți câțeva vreme încuiați, în sala îngustă în care răzbate gura puțului. Ingrămădiți în dosul ușii încuiate, ei așteaptă. Felinarele continuă să ardă.

Chiar ziua, minerii dela Roșia-Montana merg pe drum cu felinarele aprinse. Odată carbidul pus înăuntru, el continuă să se consume, chiar dacă stingi flacăra. Așa că flacăra rămâne aprinsă.

În sala cea mare de rugăciune, s'au pus câte trei rânduri de bănci care vor despărți viitoarele șiruri de mineri. Ușa e descuiată și ei încep să vină pe rând. Dau conducătorilor felinarul pe care aceștia îl deschid și răscolesc carbidul să vadă dacă nu e amestecat prin el vreo bucată de minereu. Apoi minerii ridică brațele în aer și sunt cercetați pe rând, pe spinare, pe la brâu, până la încălțăminte. Dar aceasta nu e decât o percheziție sumară. Pentru ca ei să nu găsească noi ascunzători, în fiecare zi sunt luați, pe lângă cei bănuți, câte zece oameni la întâmplare și trecuți într'o cameră alăturată, unde sunt căutați până la piele. Oamenii nu știu când se pot aștepta la o astfel de percheziție, se tem, renunță să mai fure aur, deși renunțarea aceasta îi doare ca o rană de cuțit. Uneori nu mai pot răbda, fură, sunt prinși și dați afară. Mulți dintre ei se sinucid. E o tragedie în Munții Apuseni neputința organică a oamenilor de a nu fura aur.

E o tragedie cu tradiție. Pe vremea Ungurilor dacă furau, aceasta se putea socoti act patriotic și era o mândrie să fii prins și prigonit. Acum, nu mai e nicio mândrie. Acelaș aur, furat în aceleași împrejurări, de aceleași mâini. Au venit stăpâni Români și de atunci li s'a tot spus că nu mai e drept să fure.

Dar dacă de sute de ani sunt deprinși să spună că pământul e al lor cu tot ce se află înăuntru, că aurul e al lor și e drept să-l ia din mină, e greu să schimbi peste noapte acest obicei intrat

până în măduva oaselor. Zadarnic se fac toate tentativele de a le scoate din sânge această convingere. Din gură spun și ei că aurul e al aceleia care le plătește leafă și cumpără dinamita, dar ei cred tot ce știu și fac tot ce știu. De sute de ani au tot așteptat ca pământul să fie odată al lor.

Acest fond sufletesc completat cu tentația pe care aurul întotdeauna a exercitat-o asupra oamenilor, indiferent de loc și timp, face din minerii Munților Apuseni niște oameni hotărâți să corecteze cu propriile lor mâini nedreptățile istoriei. Se fură aur. Un ochi de supraveghetor sau de inginer îi sfredelește întotdeauna în spate și totuși, cum au o clipă de răgaz, fac cele mai disperate tentative pentru a și-l însuși. E o foame organică, parcă necesitatea de a sustrage și a se completa cu părți din propriul lor corp, de care ar fi fost deposedați. Intotdeauna e în acești oameni o îndârjire interioară, conștiința fermă că își fac dreptate, așa cum ar crede și un om care condamnat de un tiran să stea toată viața într'un picior, l-ar pune câte o clipă și pe celălalt, din timp în timp, când paznicul ar întoarce privirile dela el. Se mai odihnesc, și le mai trece durerea dela inimă, atunci când după zile întregi de sfredelit în măruntaiele pământului, se pot întoarce acasă la ei, cu o bucățică de aur.

Se odihnesc undeva în străfunduri, unde au loc reacțiile grave ale vieții, fiindcă în practică furtul bucății de aur presupune o muncă grozavă, și mai ales titanice, penibile eforturi de voință, de stăpânire de sine. Atâtea primejdii pândesc pe minerul care a sustras chiar cel mai mic fir de aur! În fiecare clipă poate fi percheziționat și dat afară. Totuși minerii nascocesc cele

mai neprevăzute sau mai grotești mijloace de sustras aurul.

Atunci, când printr'o împrejurare oarecare, în vreun fund de grotă, minerul descoperă câteva stufe de aur și e singur și-l poate fura, un tremur violent îl cuprinde și o luptă interioară de intensitatea unei tragedii se dă în el, între cele două alternative, tot atât de groaznice: să-l ia și să fie prins, sau să-l lase... Oh! gândul ăsta doare rău de tot... Sunt doar aceiași oameni care mănâncă de o viață întreagă bulgări de mămăligă cu zeamă de castraveți.

De cele mai multe ori, dacă a fost singur și nu l-a văzut nimeni, îl ia, îl ascunde cum poate. Dar nu l-a văzut nimeni? Și de abia de acum înainte începe tortura, chinurile groaznice de erou dostoievșchian, cu aurul la el, trecând prin fața inginerului care parcă îl privește astăzi într'un fel ciudat. Și pe urmă, clipa supremă, în sala de perchezițe. De treizeci de zile supraveghetorul și-a trecut doar mâinile dealungul brațelor și al picioarelor. Dar dacă tocmai astăzi? Și iată că inginerul care până atunci șezuse indiferent lângă ușă, se apropie și îi spune: treci în camera de alături. Oh! Dumnezeuule! Gata! S'a terminat!

Ce fac minerii după ce sunt prinși cu aur la ei? Să vă povestesc ce a făcut Mihai Covaci. L-au prins la Impărăție și l-au dat afară. Avea nevastă și copii. Era într'o sâmbătă. A doua zi nevasta s'a dus cu copiii la biserică. El a rămas acasă, a spus că e puțin bolnav. A luat un pachet cu dinamită, i-a pus capsă înăuntru și fițilul. A așezat dinamita pe podea și s'a culcat deasupra, cu burta.

L-au adunat cu mătura de pe pereți, îmi spu-

nea una din femeile satului (și face în acelaș timp gestul cu care au fost măturați pereții de carne) una din acele femei care te fac să plângi povestindu-ți viața amară a bărbaților lor. Bărbații nu vorbesc. Ei numai dau din cap, încruntați, din capul pietrificat, semănând atât de bine cu stâncile sub care pun dinamită.

M'am gândit multă vreme la moartea năpraznică a lui Mihai Covaci, petrecută acum doi ani. Și alții cari fără să fie prinși furând, dar au rămas fără lucru la minele din valea Jiului unde jalea e mai mare, și-au pus dinamită sub burtă și și-au dat foc.

Unora, li s'au făcut câte un cântec. Dar nici un cântec nu va putea spune cât e de amară viața minerilor, câte tragedii îi pândesc. Unul sau altul, astăzi sau mâine, vor fi adunați cu mătura de pe pereți.

Apoi este în furtul aurului de către mineri (încăodată: în neputința lor de a nu fura, socotind că așa e drept, că aurul e al lor) un capitol grotesc, care are loc mai cu seamă la minele marilor societăți. Acestea urmărind câștiguri mari, dividende pentru acționari, sunt mult mai drastice în măsurile de pază și în suspiciuni de tot felul. Aici, oamenii bănuți, nu sunt perchezitionați numai la piele. Pentru ca nu cumva să ascundă în propria lor ființă vreo bucată de aur, cum s'a întâmplat uneori, ei sunt închiși într'o cameră separată, ore întregi, până ce simt nevoia să-și deșerte burta. Pentru aceasta, adesea ori sunt îndopați cu slănină.

Dacă se găsește un fir de aur, atunci ca și în mină, vine o adevărată comisiune care cercetează mai întâi dacă omul și-a deșertat pântecul complet. Apoi, de față cu jandarmul, aurul e cântă-

rit așa cum e amestecat cu materii fecale și se dresează un proces-verbal de cantitatea găsită. Apoi e spălat și se dresează alt proces-verbal. In cele din urmă e *purificat*, trecut adică prin para unei flăcări. Acum el va putea deveni, fără teamă, inel de logodnă, brățară sau bijuterie de aur. Nimeni n'are să bănuie, împrejurările triste sau grotești în care a fost adus pe lume

Afară, peisajul Roşiei-Montane e unul din cele mai ciudate cu putinţă. Spre vară, când merg şi cele câteva sute de şteampuri cu apă, sgomotul care se ridică dintre munţi vesteşte de departe călătorul că pătrunde într'o lume deosebită. Este în basme, un moment asemănător: când eroul ajunge în măruntaiele munţilor, în lumea piticilor, căutători de aur.

Nu sunt pitici oamenii din Roşia-Montana. Dar aceeaşi forfotă îi poartă de dimineaţa până noaptea târziu. Cu felinare în mână intră şi ies şi iar intră în măruntaiele pământului. Nu au barbă până la brâu. Dar aceeaşi gravitate în priviri, acelaş obraz imobil şi chinuit de copii bătrâni.

Pe poteci înguste, cai mici coboară dintre văgăunile munţilor, ducând în spinare coşuri cu minereu. Alături de ei, copii de-o şchioapă îi duc de căpăstru. E aspră şi grea viaţa minerilor la Roşia-Montana. Acum nu mai e vorba de cei care lucrează la Stat, plătiţi cu ziua, ci de căutători de aur pe cont propriu. Aur nu-i. De două mii de ani se scoate şi munţii au fost secătuiţi.

Pe vremuri ros de ploii, curgea pe gârlă şi undeva devala oamenii îl strângeau, alegându-l din nisip. Şi acum câţiva bătrâni îşi mai scot o pâine amară spălând toată vara nisipul Arieşului. Se întâmplă să mai scape câte un grăunte, şi se cheamă doar că e grăunte de aur.

Dar cei mai mulți coboară ei înșiși în fundul prăpăstiilor, să-l caute și să-l scoată afară. E o forfotă nesfârșită, un zumzet de stup uriaș. Și în timpul acesta, peisajul fantastic al Roșiei-Montane, își proiectează pe cer profilul vulcanic, ca un fund de mare, ca un fragment din lună. Spre sud, e un munte care te doare pe retină și îți se scurge dealungul nervilor până în măduva oaselor, ca priveliștea înfiorătoare a unei răni adânci, a unui trup omenesc mâncat de lepră. E muntele *Câmpicul*, vestit și istoric, aflându-se pe el *Cetatea*, un lucru care se adresează percepției umane cu o violență nemaipomenită. „Cetatea” a rămas de pe vremea Romanilor. E un întreg vârf de munte, ciuruit, găurit, cu grote, cu scorburi, cu pereți de piatră asemeni unor bureți marini, sdrențuiți, poroși, extrem de iritanți prin culoarea lor roșiatică, inflamată.

De jos, din sat, Cetatea îți atrage privirile, nu te mai lasă, te innebunește puțin. E cu toate acestea un spectacol grandios, de mari proporții și din cale afară fantastic. Fără îndoială, numai fotografiile lunii mai pot oferi priveliști atât de întinse și de ireale, munți plesniți în țândări, văi stranii, ciudățenii din altă lume decât aceea care ne e cunoscută.

La Roșia-Montana, fantasticul e concentrat și violent, nicio bucată de pământ nu-i permite imaginației să o întreacă. Natura a mers și ea însăși până la cea mai depărtată limită. Liniile peisajului, culoarea munților, totul e neobișnuit, straniu. Natura e aici violentă și exaltată.

Și încă un element fantastic îl formează nenumeratele cruci, strâmbе, care de jur-împrejur străjuesc orizontul, pe fiecare creastă de munte mai înaltă. Razele soarelui, când răsare și când

apune, le luminează din spate și le aruncă umbra spre sat, peste crăpăturile munților.

În sat, la fiecare răscruce o troiță cu candelă aprinsă. Când șteampurile nu merg e o liniște imensă în care tot satul pare că se topește. O femeie apare de pe o uliță, cu pași moi, aplecată puțin, parcă s'ar afla într'o biserică. De sub o coastă de deal, trei oameni urcă spre drum, compleșiți de aceeași oboseală, cucernici, plini de religiozitate.

Pornesc spre mina Vercheș. De jur-împrejur stau de gardă clocotitori munții roșiatici, frământați, scorburoși, mâncați de lepră. Spre măruntaiele lor pline de tenebre, mă îndrept.

Mina Vercheș. Undeva în coasta muntelui, o ușă. Oamenii ingenunche afară, în noroi sau în zăpadă și timp de câteva minute se roagă. Pe urmă pătrund în mină.

După tot ce văzusem până atunci crezusem că n'o să mai fie nimic de care să mă minunez. Nu fusesem încă în mina Vercheș. Și abia mai târziu am văzut că nici Vercheș nu era ultima expresie a vieții de cârțiță pe care o au de dus minerii. Pentru aceasta aveam să văd mina Căinele. Și încă...

Mina Vercheș e o grotă de proporții fantastice, fără fund aproape. Trecerile cele mai strâmte, încât abia ai loc să te târăști pe burță, alternează cu spărturi imense, adevărate prăpăstii în care cobori ore întregi. La mina statului tot au mai fost boltite câteva galerii, s'au făcut scări de lemn, s'au înșepenit pereții care amenințau să cadă. Aici nu s'a făcut altceva decât să se scoată minereu. Înăuntru nu s'a adus nimic. Și mina s'a transformat cu timpul în această grotă fără

de sfârșit, din ai cărei pereți abrupti pornesc în toate părțile nenumărate galerii.

Călătoria în interiorul minei Verheș este egală ca eforturi și peripeții cu o ascensiune în munți. E chiar o ascensiune, dar pe *dinăuntru* muntelui. Incolo, aceleași stânci cu trepte anevoioase pe cari trebuie să te sui ajutându-te cu mâinile și cu genunchii. După un timp ajungi pe un fel de platou și la capul celălalt începi să cobori un povârniș plin de bolovani colțuroși, rupându-ți hainele, însângărându-ți mâinile. Iar mergi în neștire printre pereți înalți și deodată la dreapta se desface o prăpastie, o gaură neagră pe lângă care treci pe un brâu îngust. Pe urmă din nou cobori din stâncă în stâncă, te răsucești de câteva ori la dreapta ca pe o scară de catedrală, ajungi jos de tot, într'un noroi cleios care în curând te va năclăi din cap până în picioare. O galerie îngustă ai cărei pereți colțuroși se agață de haine, le rod, le rup. Doi oameni nu se pot întâlni unul cu altul. Și totuși ne-am întâlnit. Venea un minier tânăr, cu un sac de minereu în spinare. Venea deabușilea, gâfâind, cu ochii ieșiți din orbite. Ne-am strecurat pe lângă el, dar în clipa în care piepturile noastre s'au întâlnit, presiunea a fost atât de mare încât credeam că o să ne înăbușim.

Omul cu sacul a plecat mai departe, drum îngrozitor de greu. Va trebui să urce povârnișul pe care abia l-am coborât. În fiecare zi, de patru ori. Un drum până în fundul minei și înapoi cu sacul în spinare, ține câte trei ore. De dimineață, până noaptea târziu, abia se pot face patru transporturi. Două, poate trei sute de kilograme de minereu. Pe drumul plin de prăpăstii pe care l-am descris. De fiecare dată, ore întregi, cu

șaptezeci de kilograme de piatră în spinare. Vă dați seama ce înseamnă aceasta? E cu neputință să vă dați seama.

Ore întregi, după ce am descoperit aceste lucruri senzaționale, de un senzaționalism crâncen, plătit cu sânge, am stat impietrit, fără voce, cu fălcile încleștate.

Nimeni nu știe nimic din ceea ce se petrece la Roșia-Montana, în „minele particulare”. Lumea poate crede că sunt într’adevăr mine. Sunt în realitate funduri de infern din care oamenii scot aurul, stropind fiecare grăunte cu kilograme de sânge și sudoare. Omul cu sacul în spinare urcă din fundul pământului spre lumina zilei; urcă neîncetat. Strivit sub greutate, se strecoară prin galerii strâmte, mușcă pământul, înaintează metru cu metru. Sunt urcușuri la care are nevoie să se ajute cu mâinile. Atunci agață felinarul de câte un colț de stâncă și împinge sacul cu capul sau îl târăște cu dinții. E un lucru să înnebunești, să-ți sară capul în țândări. Când ajunge afară e totuna de noroi, de apă și de sudoare și fiecare bucată de mușchi îi tremură, se sbate agonice.

Poți să privești ore întregi fața, mâinile sau hainele acestor oameni; de fiecare dată ai să descoperi un nou amănunt, o nouă urmă a muncii lor îngrozitoare. Hainele sunt numai petice și la peticele acestea s’au adăugat alte petice. Noroiul a venit peste ele, le-a îmbibat, le-a îngroșat, le-a făcut scorțoase, altoite cu piatră. Mâinile la fel. Obrajii la fel.

Totuși oamenii aceștia, care scormonesc stâncă tare și o aduc în spate lăsând în interiorul muntelui goluri haotice, seara când ies pe gura

minei și se răspândesc în toate părțile, par niște umbre, niște stafii purtate de vânt.

Există în scrierile lui Herodot un pasaj cuctremurător. E acela în care vorbește de minele de aur chiar din localitatea aceasta în care ne aflăm — și care acum se chiamă Roșia-Montana. Pe vremea lui Herodot era singurul loc din Europa de unde se scotea aur și el fusese informat cu precizie despre ce se petrecea în această parte a lumii.

Herodot descrie galeriile strâmte și vorbește de unele mine unde munca nu poate fi făcută de cât de băieți subțiri de treisprezece, paisprezece ani.

Și azi sunt la Roșia-Montana câteva mine cu galeriile atât de înguste, încât în ele nu pot pătrunde decât copiii, exact până la vârsta indicată de Herodot. Cu felinarul în mână, cu pachetul de dinamită în buzunar, copiii aceștia, cu oasele subțiri, se strecoară în fundul pământului, bat cu ciocanul și fac să sară stâncile în aer. Cu roabe mici, pe care le împing uneori mergând în genunchi, scot minereul afară. Aici, alți copii îl încarcă în coșuri și îl duc pe spina-reă cailor peste dealuri până la șteampuri.

Mina Câinele e ultima care a reușit să mă uimească încă odată, fără să fie însă cea din urmă în ceea ce privește strâmtoarea, mizeria, munca îngrozitoare a oamenilor. Sunt altele care o întrec.

În mina Câinele, de pe pereți se scurge în permanență apă, picături mari curg peste oamenii care trec cu minereul în spate sau în roabă. Minereul e umed, murdar, ca lutul. Boccancii intră în noroiul gros și clăfăesc tot timpul.

Bine că e cel puțin o galerie prin care se poate merge în picioare! Dar lateral, se desfac galerii în care zac tone de noroi, frământat, cu găuri adânci, ca un cimitir răscolit din care au înviat morții. Miroase a putregai și a fund de pământ. Intr'un loc, aproape de o prăpastie neagră, prin cine știe ce ciudățenie, e un curent puternic, care de câte ori treci, stinge felinarele.

Mai la fund, după ce ai coborât o vreme, pereții de piatră te înspăimântă prin înălțimea lor. Sus de tot, sprijinită pe doi stâlpi naturali, o stâncă enormă, crăpată în toate sensurile, atârână peste capetele minerilor și îi face să se înfioare, de câte ori trec. N'au altceva de făcut decât să se lase în voia soartei. Totul e la noroc în aceste mine vechi, rămase ca și acum două mii de ani, lipsite de cea mai rudimentară instalație, fără nicio sistematizare. Oamenii vin după minereu cu sacul în spînare și cu dinamita în buzunar, cum s'ar duce cu toporul la pădure, după lemne. Cu nimic mai mult înarmați, pregătiți.

Băieșul, murdar de noroi până în albul ochilor, se strecoară pe sub stâncile amenințătoare. În fund de tot, se vâra în văgăuna lui și scurmă ore întregi, fără să știe nimic din ce se petrece în restul minei. După ce a dat foc la dinamită, nu așteaptă prea mult să se imprăștie fumul. După cinci minute se întoarce și începe să lucreze din nou. E un fum gros, înecăcios, în care nici cu felinarul nu se mai poate vedea nimic. De data asta pare într'adevăr un fund de infern. Zile întregi după ce am ieșit afară, am scuipat negru.

Eram cu vreo șase mineri, într'o grotă mai mare. Deodată, fără niciun strigăt prevestitor, câteva explozii bufnesc cu violență la vreo zece

metri. Felinarele sunt stinse, rămânem câteva clipe în întunecul acela de iad. Un miner cam năuc, care își avea făcute găurile de cu seară, venise acum, și fără niciun sgomot de ciocan, pusese dinamită. Alături erau hainele celor șase mineri care venind le lăsară acolo, pe jos. Pe stânca murdară și neagră, imaculat și alb, se scurgea prin buzunare, laptele din cele șase sticle sparte de explozie. În ziua aceea, injurând cu năduf, minerii și-au mâncat goală pâineă neagră și uscată, mânjită numai cu fum de dinamită.

Dar mult mai des decât lapte, a curs în urma exploziilor pe stânca murdară a minelor particulare, sânge omenesc.

Femeile din Roșia-Montana știu să evoce, cu un dramatism de care nici nu-și dau seama, întâmplările tragice care au avut loc în mină și au umplut de jale tot satul.

Sunt multe femei pe ai căror bărbați îi pândesc tot timpul mari primejdii. Sunt femeile marinarilor. Femeile aviatorilor. Dar dintre toate, poate și din pricina marei sărăcii, femeile minerilor sunt acelea care participă mai mult la drama bărbaților lor. Femeile minerilor sunt femei decsebite de celelalte femei. E destul să le vezi cum merg pe ulița satului. O mare durere le-a încercat de curând sau așteaptă să le încerce. Dacă nu azi, mâine, mâna lor va urca obosită spre ochi pentru a-i șterge de lacrimi amare. Și colțurile gurii trase în jos, ca un oblon peste suferința de fiecare clipă.

Seara, când pornesc după vreo treabă, luminându-și drumul cu felinarul de carbid al bărbatului, abia întors din mină, par și ele niște

umbre, niște suflete rătăcitoare, niște stafii, purtate peste munți, în toate părțile, de vânt.

Femeile minerilor din Roșia-Montana povestesc uneori din dramele care au avut loc în fundul pământului. Alături, oboșiți, murdari pe mâini, pe haine, păr, de noroi și de praf de piatră, minerii dau din cap și adaugă câte un amănunt, care face ca nenorocirea să apară mai cumplită.

A fost minerul acela voinic din Buciumani. Ieșea din mină (ieșea din baie, se duse pe baie, spun femeile) cu sacul de minereu în spina-re. Urcase niște trepte, ajunsese undeva-sus. În urma lui veneau alții. Se lăsase pe spate, cu tața în sus, să se odihnească. Mare și grea era stânca pe care o vedea deasupra. A căzut deodată, cum se desprinde un măr din pom. I-a rămas afară, doar un picior.

Nevasta a vrut să-l ia, să-l îngroape în cimitir, cu slujbă. Popa era bătrân și nu se putea băga pe baie. Oamenii au spart stânca de peste el cu dinamită, căutându-i oasele cum cauți aurul.

Am stat de vorbă cu minerul care a rămas două zile și două nopți singur în mină, în întunec de iad. E nenorocirea care se poate întâmpla cel mai des în minele particulare, unde oamenii umblă câte unul singur, kilometri întregi, prin văgăuni pustii. De câte ori pornesc în mină, minerii au grijă să aibă la ei o cutie de chibrituri. De pe urma exploziilor, sau a curenților care se formează între galerii, în nenumărate rânduri felinarul se stinge, și minereul rămâne scutundat într'un întunec opac, prin care cea mai vagă orientare e exclusă. Sunt sutele de galerii prin care trebuie să treacă din

una în alta. Sunt apoi prăpastiile, grotele. Nici pipăind ca orbii nu s'ar putea întoarce afară. Minerul trebuie să aibă neapărat cu ce să-și re-aprindă felinarul.

Dar uneori chibriturile s'au terminat. Alteori le-a pierdut din buzunar, sau carbidul e acela care s'a isprăvit în felinar. Atunci nu mai are de făcut altceva decât să stea în întunecul compact și să aștepte. Trec uneori zile întregi. Acolo, pe galerii, în fundul pământului. Nu e nevoie de prea multă imaginație, de o minte excesiv de superstițioasă pentru a vedea în curând cum din bezele adânci se desprind fel de fel de dăhuri ale minei. În rugăciunea lor minerii cer să fie scutiți și de întâmplarea aceasta, nu cea mai sângeroasă, dar una din cele mai spăimântătoare din câte pot avea loc în fundul minei.

Omul care mi-a povestit cum a rămas două zile și două nopți era un miner priceput care avea întotdeauna grijă să aibă carbid și chibrituri destule. Dar cum urca prin galerii, cu sacul în spinare, din minereul umed s'a scurs apă prin haină până la cutia cu chibrituri. Când tocmai trecea pe lângă prăpastia neagră, adâncă, i s'a stins felinarul. Niciunul din chibrituri n'a mai vrut să se aprindă. A pus sacul jos, s'a așezat pe el și a început să aștepte. Curând pe terenul noroios, i s'a părut că sacul alunecă în prăpastie, cu el cu tot. A urlat, a strigat și din întunecul greu nu i-a răspuns decât ecoul. Patruzeci și opt de ore a așteptat acolo, pe marginea prăpastiei. Dar nu se poate măsura în ore timpul în care minerii au stat lipsiți de lumină, singuri, ca niște cârțițe blestemate, în galeriile strâmte din fundul pământului, pline de întunec, de tăcere și vi-

ziuni spăimântătoare. Cine îndrăznește să măsoare în ore?

A fost alt minier care timp de zece zile (e ceva îngrozitor, de neînchipuit) a rămas singur în întunec, în fund de tof. S'a aflat lipsa lui și l-au căutat, l-au căutat, dar sunt atât de imense, de haotice, minele dela Roșia-Montana! Intr'un târziu l-au găsit într'o galerie, de nerécunoscut, troglodit, ființă ciudată din altă eră. Avea picioarele paralizate și l-au scos afară cu targa.

Când a dat din nou de lumina zilei, a început să plângă cu hohote, ca un copil. Și era om mare, vechi minier. Imi povestește întâmplarea aceeași, lemeie care mi-a spus și cum a murit Mihai Covaci, punându-și dinamită sub burtă, de l-au adunat cu mătura de pe pereți.

S'a strâns în gura minei tot satul și a plâns. Și în timp ce îl duceau cu targa spre casă, minierul plângea cu hohote, fără să scoată un cuvânt. Lumea crezuse că și-a pierdut glasul, cum îi damblagiseră și picioarele. Numai când s'a apropiat de casă și a zărit o pădurice de brazi, pe lângă care trecea în toate zilele, a făcut semn oamenilor să oprească targa. A stat multă vreme și s'a uitat la brazi, la fiecare în parte, lung, stăruitor. Și într'un târziu, omul acela cu fața plină de pământ pe care lacrimile se prefăcuseră în noroi, a suspinat din fundul pieptului și recăpătându-și glasul a spus: *O, brazii mei frumoși, credeam că n'o să vă mai văd niciodată.* Au fost primele cuvinte. Și lumea care era de față a fost sguduită din nou de hohote de plâns.

În unele seri când de oboseală tot satul cade într'un somn adânc, letargic, pe crestele munților dinspre sud încep să se furișeze una după alta, lumini misterioase. Omul care n'a adormit încă, dar ale cărui pleoape se lipsesc de somn, le vede ca prin vis și gândește: *holongării*. Pe urmă totul adoarme. Numai luminile holongărilor se mai agită câțva timp pe munți, undeva departe, parcă într'o lume ireală, de neajuns, spre care e inutil să pornești. Și pe urmă de unde poți să știi: holongării vin, se întorc, în care mină au să se furișeze? Așa că satul doarme, somn greu, letargic.

În timpul acesta holongării își văd de treabă. Spre miezul nopții, nu mai e pe afară decât cântecul cocoșilor. Ei au ajuns în fund de tot, pe burta minei și încep să caute stufele de aur. Sunt oameni cu fețe reci, metalice. Dacă aud vreun șgomot suspect, un rânjeț rău le taie, dintr'o parte în alta, figura. Sunt oameni temuți, cu care nu e niciodată de glumit. Sunt, într'un euvânt, faimoșii, vestiții, blestemații holongării.

Duhuri ale nopții. Fantome negre ale fundurilor de mină. Miorlăitori ca pisicile. Sau scotând răgete de fiară rănită. Aceștia sunt holongării, duhurile minelor dela Roșia-Montana. Niciodată prinși. Nevăzuți. Și totuși oameni de

carne și de sânge, cândva și ei mineri cot la cot cu ceilalți. Astăzi, spectatori ai superstițiilor, hoți îndrăsneți de aur. Aceștia sunt holongării. Hoții de aur. Hoți și mineri în acelaș timp, pentru că în țărâa nopții se bagă pe baie cu dalta și dinamita după ei. Merg deadreptul la stufele de aur, neglijând restul așa cum hoțul, pătruns în grădină, fură cele mai frumoase mere ale pomului. Holongării fură doar aurul curat. Mine-reul îl lasă pentru oamenii cari vin ziua, să-l care cu roaba sau cu sațul.

Nu toți minerii care au rămas fără lucru, sau au fost dați afară, pentru că i-a prins cu aur la ei, se sinucid cu dinamită. Sunt unii în care aceste evenimente pun o îndârjire surdă. Pe fundul oaselor lor, ca pe fundul unui fluviu, peste care se toarnă un pod, se cimentează în blocuri de granit o țărâe nouă, o poftă hotărîtă de a răspunde cu asprime, la asprimile vieții. Aceștia se fac holongări. Privirea li se metalizează, ochiul le devine de uliu și zâmbetul obosit de altădată li se transformă în rânjet.

Toată ziua, holongării stau acasă și dorm. Seara pornesc la lucru. Există la postul de jandarmi o listă neagră cu cei bănuți a fi holongări. La fiecare dintre aceștia, seara, pe înnopate, sosește jandarmul și bate în poartă. Omul răspunde: *sunt acasă*. Toți oamenii suspectați trebuie să fie seara la ei acasă, strânși de pe drumuri.

Dar între acești munți înalți, noaptea e de o vastitate polară; îi mai rămâne destul timp holongărului pentru treburile lui nocturne. Câte unul singur, sau constituiți în bandă, pornesc. Acasă le rămân nevestele și copiii. Nevestele lor

sunt acum neveste de holongări. Jalea cumplită din privirile și gesturile lor se complică, își adaugă ura împotriva jandarmului, teama de ceilalți oameni. Sunt mai negre la față, părul le e mai aspru, mai ciufulit.

În țaria nopții, holongării ajung în mină. Pătrund înăuntru și pornesc drept spre locul unde se găsește cel mai mult aur. Au fost o viață întreagă mineri și cunosc fiecare galerie, fiecare văgăună. În afară de aceasta, printre oamenii care lucrează ziua, legal, au un complice care îi ține în curent cu tot ce s'a descoperit peste zi. Minerul nu poate sustrage aurul, e percheziționat, e prins. Holongării sunt marii aventurieri ai minelor. Minerul de zi vine și le vinde punctul unde după săptămâni întregi de muncă s'a dat în fine de aur. Holongării merg la fructul gata copt. Dimineața, când oamenii vin din nou, constată filóanele prădate, mina jefuită.

În nicio altă parte a lumii nu s'ar putea una ca asta. La Roșia-Montana se poate. Numai la Roșia-Montana.

Mai păstrați poate ceva din imaginea minelor de aici, al căror haos de galerii m'am străduit să-l redau, atât cât a putut încapa în cuvinte. Sunt câțiva munți întregi, găuriți, ciuruți, în toate sensurile, până în fundul măruntaielor. Sute de galerii îi străbat în sus și în jos, ca într'un măr stricat, ca într'un plămân bolnav de tuberculoză. Beznă grea, profundă. Galeriile se desfac una din alta, pornesc kilometri întregi în fundul muntelui, îl străbat, trec în partea cealaltă.

Fiecare mină are o intrare oficială, cu poartă și cu lacăt. Dar de undeva dela zece kilometri, din alt sat, un om priceput poate ajunge în ace-

laș loc, printr'o gaură pe care nimeni n'o păzește. În orice loc, în orice punct al oricăreia din minele dela Roșia-Montana. Dacă ai pătruns odată într'o galerie, cu ocoluri, cu mari ocoluri, după capriciile acestui fantastic labirint, poți ajunge în punctele păzite cu cea mai mare strășnicie. La Roșia-Montana nu e nimic de făcut împotriva oamenilor îndrăsneți din clipa în care au intrat pe baie. Se dau uneori lupte inverșunate. Izbândă a fost întotdeauna de partea holongărilor. Intunerecul, stâncile, galeriile și toate celelalte realități ale minelor, îi protejează.

Interiorul minelor e astfel alcătuit încât face imposibilă orice urmărire care ar tinde să-i înconjoare sau să-l prindă. Dacă sunt atacați, holongării ripostează cu violență. În mină sunt stăpâni. Numai de teamă că ar putea fi bănuți afară pe pământ și urmăriți acolo, fac ei tot ce se poate, pentru a se strecura nevăzuți. În fund, când ajung la filoanele de aur, scot dalta și ciocanul și se apucă pe înfundate de lucru. Dacă simt că se apropie paznicii, holongării scot din beregată cele mai stranii sunete de care sunt capabili. Mormăituri de urși, țipete de bufniță, miorlăituri groaznice de pisică turbată. În întunerecul profund și pustietatea minelor, lucrul acesta reușește să înspăimânte cu prisosință.

Dacă paznicii înaintează totuși, miorlăiturile devin mai furioase și în cele din urmă o ploaie de stânci îi primește. Orice încercare de a te apropia de ei, e inutilă. Holongării știu unde se află, știu ce au de făcut. Paznicii merg la întâmplare, pe dibuite, din fiecare grotă care se deschide deasupra, o stâncă se poate rostogoli peste ei. În timp ce unul din holongări face de

gardă, ceilalți își pot vedea în voie de treabă. Să li se taie retragerea? Haidade! Sunt sute de retrageri, un labirint întreg pe care nimeni nu-l cunoaște.

Uneori paznicii ies afară și dau alarma în sat, la proprietarii minei. În toiul nopții. Cu greu se înjghebează o urmărire, dar de fiecare dată fără vreun rezultat. Se știe că sunt holongări, se vede locul de unde aurul a fost furat, se bănuie în sat cam cine ar fi de vină, dar niciodată un singur holongăr n'a putut fi prins asupra faptului. Când văd că sunt încolțiți și nu mai au încotro, lasă la o parte țipatul ca bufnițele, sau aruncatul pietrelor, și scoțând din buzunar pachete de dinamită, le pun capsă și dându-le foc, le aruncă în urmăritori, ca pe niște granate semănătoare de panică și de prăpăd.

Nu mai demult decât acum câteva luni, a avut loc o astfel de retragere faimoasă a holongărilor. Era într-o duminică dimineața. La una din minele particulare se descoperise în ajun un filon bun de aur. Duminica nu se lucrează, toată lumea e la biserică. Rămăseseră totuși în mină, doi paznici.

Pe la zece, au năvălit pe ușa bisericii: holongării, au intrat holongării pe baie, au strigat ei abia mai trăgându-și sufletul. Proprietarii minei, scurți și grași, au început să alerge ținându-și burta cu mâinile. După ei s'a luat șeful de post. Și oamenii toți câți erau în biserică. Slujba s'a întrerupt. S'au vârit în mină, și tiptil, tiptil, s'au îndreptat spre locul unde se auzeau holongării. Parcă i-au și zărit în văgăună și șeful de post, pare-se mai mult de frică, a răcnit deodată la ei, groaznic.

În aceeași clipă dinamita a bufnit la picioarele lor, stingându-le felinarele, umplând galeria de fum gros, inecăcios. Holongării se duceau chiuiind. Dar și oamenii și-au revenit, și în frunte cu șeful au pornit după ei. A fost o urmărire fantastică. Prinși parcă de un demon, oamenii alergau prin galerii, chiuiau, strigau, se îndemnau unul pe altul, într'o fugă și într'un vacarm drăcesc. Erau aproape de tot în urma holongărilor și nu-i mai slăbeau, din galerie în galerie, dealungul peretilor înalți, printre stânci, pe marginea prăpăstiilor înfiorătoare, în întunecul acela de iad. Nu mai era lucru omenesc ce se petrecea. Urlau, alergau, strigau după holongări să se predea, că de data asta nu mai au scăpare. Ecoul minei le revenea în urechi ca un chiuit sălbatec de îndemn la luptă.

Trei bufnituri scurte, una după alta, le-au stins din nou felinarele, în timp ce de sus începeau să se rostogolească stânci. Totul s'a curmat brusc, cum tai un fir de ață întinsă, cu foarfeca. Holongării au scăpat și de data aceasta.

Pe la ora două, oamenii ieșeau prăpădiți din mină. Deabia atunci și-au dat seama că fuseseră toți în haine de sărbătoare. Pline de noroi, sfâșiate, de nerecunoscut. Hainele acestea de duminică, prăpădite din pricina holongărilor, le mai regretă și astăzi oamenii din Roșia-Montana.

Deaceea, când pe crestele munților dinspre sud apar în unele seri lumini misterioase, oamenii din sat le privesc ca pe ceva de neajuns, un lucru de dincolo de realitate. Holongării se gândesc ei. Și pleoapele le cad grele de somn.

Viața la Roșia-Montana curge mai departe, gravă, profundă. În fiecare dimineață, la ora

cinci încep să se zărescă pe munți felinarele minerilor cari se îndreaptă spre Impărăție, sau spre celelalte mine. O oră mai târziu, ei se află în măruntaiele adânci ale pământului, aplecați peste daltă, sfredelind în piatră, tot mai la fund, tot mai adânc, pe sub stâncile care îi apasă și îi strivesc. Bubuituri de dinamită sguđue mina din temelii și oamenii rămân cu felinarele stinse într'un întunec de iad, spăimântător.

În minele particulare, oamenii cu fețele mari, osoase, pătrund până în fund de tot, numai cu sacul în mână, îl umplu cu minereu și se întorc la suprafață, drum îngrozitor de greu, prin galerii strâmte pline de întunec și noroi, mereu cu sacul în spinare.

Spre seară minerii ies pe gura băii, pământii, cu fețele supte, fiecare cu felinarul în mână. De jur-împrejur munții vulcanici, roșiatici, roși de lepră.

Și pe ușa unei cărciumi, un afiș scris cu mâna:

Sâmbătă 2 Februarie de către seară.

Poștiți la balul minerilor din Roșia-Montana.

1478

•

2017
2018
2019

2020

2021

2022

2023

2024

2025

2026

2027

2028

2029

2030

2031

C U P R I N S U L

I. URMAȘII LUI HORIA

	<u>Pag.</u>
Munții Apuseni	9
O femeie mănâncă un măr	16
Sărăcia din Țara Moților	20
Un om a trecut peste munți	27
Viața în țara Moților	36
În nopțile cu lună, femeile torc cânepă . . .	40

II. MUNȚII DE AUR

Roșia-Montana	49
La Impărăție	60
Aur ! Aur !	72
Vercheș și Câinele	84
Holongării	95

Geo Bogza — Tara de Piatră Ed. I București,
Editura de Stat pentru Literatură și Artă,
1951. 104 pagini. Ft. 122×190 mm. Lei 36. — Cen-
trul Poligrafic Nr. 2, Subunitatea E. Dat în lu-
cru 28.VIII.1951. Bun de tipar 6.X.1951; Hârtie
ziare de 52 gr./m.p. ft. 76×98|38,7. Tiraj 10000 ex.
Coli de tipar 3,25; Coli de editură 4,7. Autoriza-
ția de tipărire 4899|1951.

Indicele de clasificare pentru bibliotecile
mici 8 R.

